

OLION

Kaks Eesti linna

TALLINNA TOOMPEA

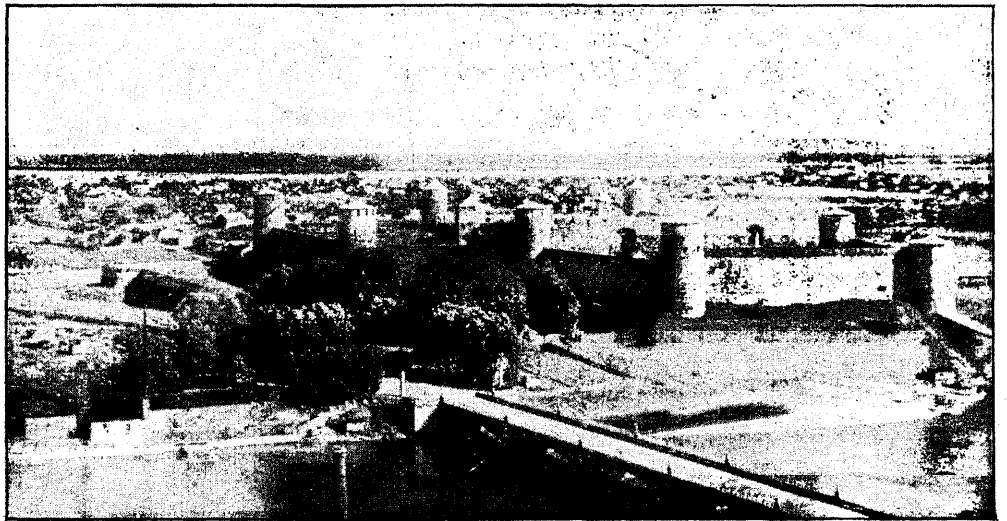
TALLINN, nagu teda seni
vähesed osanud näha

Fot. I. Paalman

NARVA VAADE

Sisu:

I. Paalman: Tallinn, Toompea. — Enne udu. Öngitseja. Noored õunad. — *X:* Narva. *L. D.:* Meie üliõpilaslaulik. — *HaVe* mapi: Eesti naised. — Taluõu, vana linool. — *Voldemar Lao:* Miljoneid aastaid elu. — *Arno Matteus:* Kärgula mänd. *Emma Liiv:* Lunastus (jut) — *Endel Haabvere:* Öö kirgi. — *ERKA:* Saaremaa motiiv. — *Valev Uibopuu:* Elukogemus (laast). Tule nüüd! (Haiglas). Jut. — *Mõistus,* joon. — *J. Iir:* Räämerappimine Sörves. Luiged Sarja järvel. „Räästaluselused“ tööd. Nabatsi talu Pärnumaal, Laates. — *K. Akel:* Petseri kloostrimüürid (kloostrimüürid aastapäeva puhul 15. skp.). Pääkiriku tornid. Setu naised. Vana-lrboska kindlusemüürid. Eesti esperantistide sõrmevedamine. Albert Üksip botaanikuna Vašina Gora'l. — *Ürgsoo:* Jumala pärast! ... Mitte maale ...! (Suvitustragöödia). — *M. Pesti:* Niidul. — *Bernh. Linask:* Üle kahe haua (romaan). — *H. Kärp:* Vana Antsu pildistamine. — Glas Isaac, kuulsamaid Ruhnu saare hülgelkütte. — *J. Drahonovsky:* Pastoraal (kristalli Brüsseli maailmanäituselt). *Linda Künnapas:* Tui 12 (Pilk Tallinna l. Naiskutsekooli eilsesse, tänasesse ja homsesse). — Kunstnik Adamson-Ericu kavandi j. valmistatud seinavaip. — *Endel Kull:* Tüdruk õuekolmnurgast (jut.). — *Aleksander Peterson:* Suur katk Tallinnas. — Rootsiaegne Tallinn (joon.). — Vampiir (joon.). — Puhkusele augustis! — J. Zirk'i perekond. — Gunnar Raadi emaga. — Tartu aastal 1553. (gravüür). — *Meinhard Ratnik:* Üks orduaegne linnamüür. (art.). — Kõik põleb! (art.). — Kolm sugupõlve õpetajaid: Jüri, Hans ja Artur Jung'id. — *Roomulus Rõõmus:* Väärhinnanguist ja vaikimisest (Mihkel Neumann — Peeter Grünfeldt — Hendrik Laas — Hans Margens). — Veel Laamanite suguvõsa liikmeid pildis. — *Harry Eichenbaum:* Karjala kosed. — Tsaaririigi teedeminister Trepov. Karjalas. — Pärnu, Kunda ja Nõmme tuletõrjujaid. — Ristsõna. — Pilte!

HIND 35 SENTI

NR 14 AUGUST 1935

Meie Üliõpilaslaulik

Üliõp. Edustus üllitagu võistlus hääde eesti
üliõpilaslaulude saamiseks

**Joonistusi
hääde mapist;
„Eesti naisi“**

MARIE UNDER

HELENE RANNA

Sellest on kaugelt üle 30 aasta tagasi, mil dr. K. A. Hermann sõandas välja anda esimese *Üliõpilaslauliku*, mis kuni 1920. aastani jäi püsima ainsana oma esimeses trükis. Nüüd on neid ilmunud terve tosin, kui mitte rohkem. Viimase uudisena sel alal on Gaudeamuse *Tudengilauliku* nimeline osa, mis müügil ka eriraamatuna. Raamat on tüse, — kokku 420 lk. (571 laulu + 12 rahvushümni).

Kes meie tudengite lauluvara tunneb, teab, et nimelt selles raamatu paisutamises peitub suurim hädaoht. 571-est laulust on küll 74 võrkeelsed (24 soome, 26 saksa, 14 vene, 4 läti, 3 inglise, 2 rootsi ja 1 ladina), aga ometi on eesti laulude arv selles olemasoleva valikuga võrreldes kohutavalt suur. Kui võrdleme käesolevat teost enne sõda Tartus ja Riias tarvitatud *Burschenliederbuch*'iga (Nicolaus Seeler, Dorpat, 1912, 7. trükk), siis näeme, et säääl leidus laule vaid 110.

Me üliõpilaselu on alles noor, ja andekail inimesil on seni liig vähe huvi olnud oma muusi rakendamiseks publitseva nooruse teenistusse. Ka on meid seni liialt mõjutanud vastava saksakeelse literatuuri olemasolu, eriti mõnedes korporatsioonides. — Aga ei saa kirjanduse puudumist seega hääks teha, et kogutakse kõik viisirikkad külalaulud, operettide lööklaulud mingisuguseks rahvalaulikuliseks sigri-migriks ja antakse siis välja järjekordse tudengilauliku nime all. Ei anna tudenglikku ilmet asjast ka see, kui tuuakse kõrvuti eesti lauludega rohket keelteoskust eeldavaid välismaa-laule, millistest paljud, eriti soomekeelseist, ei kajasta mitte tudenglikku, vaid sootuks teissuguseid kombeid, kuna ingliskeelsed näivad võetud olevat meie merimeeste vähenõudlikust repertuaarist. Ja milleks läti-rootsi laulud, mida ometi vähesed mõistavad, kui puuduvad prantsuskeelsed?

Teose koostaja ütleb eessõnas küll ilusaid sõnu, aga neid on raske uskuda sisuga tutvudes, ja eriti siis, kui leiame jõhkruslaulu (474) veel eestikeelseski tõlkes (570). Kas siis tõesti meie üliõpilaskonnal on hädatarvilik laulda:

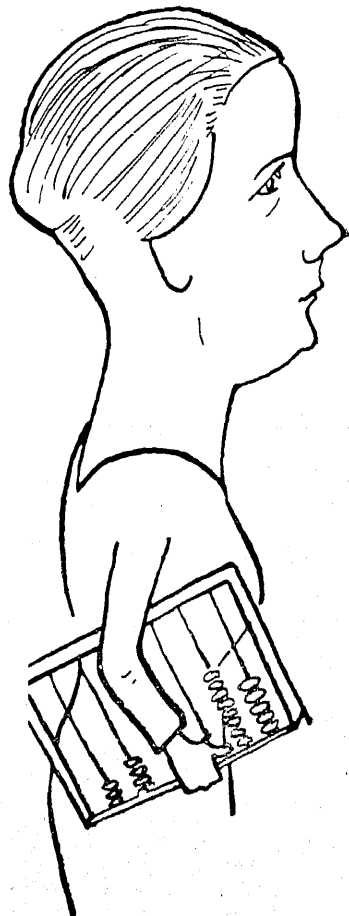
*Kellele teibaga virutan pähe
Ja kellele pussiga selga.*

Siis on kindlasti juba parem laulda õllehuumorist ja romantikast kantud saksa laulukesi, milliste vastukaaluks nähtavasti ongi mõeldud „uued“ ...

Asja tuleb algatada hoopis teisest otsast. Üle kümne aasta juba töötab Tartus n. n. Üliõpilaskonna Edustus, kus on tehtud tavalisti „kultuuri ja poliitikat“, aga kus nähtavasti on hooletusse jäetud tudengielu organiseerimine iseisvat rahvast väärivas mõttes. Üliõpilaslaulude hankimine on vägagi tähtis ala, ja häääl tahtmisel võiks üliõpilaskond üllitada võistluse alul sõnade, hiljem viiside saamiseks, nagu seda praegu korraldab riik hümn ja isamaalaulude alal.

REET MORN (Frieda Dreverk)

L. D.

J. P.

OLIONI

VIIES AASTAKÄIK

N 14 ⁽⁵⁹⁾ 1. august 1935

TALUÕU

Vana linool

TEGEV JA VASTUTAV TOIMETAJA: GEORG NAELAPEA

TOIMETUS:
TALLINN, RATASKAEVU 6-2. TEL. 446-52
TOIMETAJA KÕNETUNNID: 9-10 h. ja 4-1/2 p. l.
TALITUS: RATASKAEVU 9, TEL. 460-48
POSTI JOOKSVA ARVE NR.: 29

VÄLJAANDJA: JAKOB LOOSALI

ILMUB KORD KUUS TALLINNAS
TELLIMISHIND: AASTAKS 3 KR. 90 S.
6 KUU P. 2 KR., 3 KUU P. 1 KR.
KAHE KUU P. 70 S., KUU P. 35 S.
ÜKSIKNUMBER 35 SENTI.

EESTI RAND

Fot. I. Paalman

V. LAO

Miljoneid aastaid elu . . .

KUIGI on püsinud mitmesuguseid teooriaid, pigemini hüpoteese, elu tekkimisest maakeral, ei suuda meile ometi tänapäeval ükski teadlane vastata küsimusele: Mis on Elu? Me ei saa elu määratella, me võime ainult loetleda elule omased tunnused. Niikaua jäävad kõik hüpoteesid elu tekkimisest maakeral viljatuks, kuni orgaaniline keemia pole suutnud lahendada orgaanilise — elusaine saladusi. Kuid ka siin jääb veel bioloogiale paljugi lahendada. Ei piisa ainult sellest, kui kunagi bioloogiale saab teatavaks elusaine täpne keemiline koostis — sellegi mõistatuse lahendamine on üllaske ülesanne, — on vaja teada veel üksikute koostisosade elusaine evolutsiooni — arenemist, saamaks laboratooriumes kunstlikult elavat valku. Lisatagu veel juure, et elunähtuste seletamiseks oletatav kolmas rühm tegureid, nagu eluline jõud, eluhoog ja mitmeid teisi nimesid kandvad mõisted vitalistide õpetuses jäävadki ainult mõisteteks, mis ei suuda suures looduse ja loodusega seoses olevate elunähtuste võrrandsüsteemis x-de arvu vähendada. Selmet, tundmatuid vähendada need ainult suurendavad tundmatute arvu ja teevad keeruliste elunähtuste seletamise veelgi keerulisemaks.

Kõikjal tukslev elu, mis võrsunud ühest ühisest künust, on lõpmata vana. Geoloogilised lademed — maakera ajaloo raamatu lehed, — on meile avastanud terveid loomastikke ja taimestikke, mis tänapäeval maailmast jäljetult kadunud. Teame, et juba kambriumis 900 miljonit aastat tagasi oleles väga arenenud eluvorme, mainitagu neist vetikaid (*Algae*) käsijalgseid-puudulukulisi — (*brachiopode Ecardines*), kängu (*Porifera*), meduuse, trilobiite, nautilliide, tsüstiide ja mõningaid limuseid. Kui juba kambriumis oli elu nii vormirikas, kujuteldagu endale, kui palju vajas aega selliste mitmesuguste eluvormide väljaarene mine lihtsast protoplasma tombust. Et see nõudis väga palju aega ja et neil kaalutlusil elu on väga vana, selles enam tänapäeval ei kahelda. Kuidas peabki meil siis olema

võimalik nii vana ja üllaske mõistatust nii kergesti lahendada?!

Tänapäeval me teame, et maakera vanadus on 1,5—2 miljardit aastat, Päikese süsteemi tekkimisest aga arvavad teadlased olevat möödunud 3 miljardit aastat. Need arvud pole väga väikese tõenäolisusega, kui arvestame tänapäevaste eluvormide arenevusega, mis seks nõudnud miljoneid aastaid ja elu üldise vanusega (uusimal ajal arvutatakse ainult inimsoo iga juba 1 000 000 aastaga. H. F. Osborn). Kas ei tundu meile selle kõrval imeliseks muut maailma loomisest 6 päevaga? Palju looduspärasem ja loodusfilosoofilisem, kui semiitide maailmaloomise muut on Soome-Ugri rahvaste oma. Kalevalas ja ka Sinikirja linnukese laulus sünnib maailm munast ja maailma sündi arvutatakse siin põlvkondadega (meie rahvalaulus vähemasti aastaga).

Too väga vana elu avaldab end kahepalgeliselt — konservatiivselt ja revolutsiooniliselt. Maakera ajaloo vältel on paljud liigid, perekonnad, sugukonnad ja veelgi suuremad süstemaatilised üksused, jätmata endast järglasi, jäljetult välja surnud. Näitena mainitagu mesozoolilisi reptiile — hiigelsuuri roomajaid, vähilaadseist trilobiite, molluskitest ehk limustest ammoniite ja belemnite. Neile vastandina on teised n.n. püsitüübid, kes on säilinud pikki geoloogilisi ajastuid. Mõteldagu siin käsijalgseid (*Brachiopoda*). *Lingula* — Merikeel on säilinud sellisena kambriumist meie päevini. *Nautilus* laevuke asustab mõninga liigiga tänapäevalgi Indo-pacifilist ookeani ning meie siil (*Erinaceus europaeus*), kes põlvneb keskmisest tertsiarist, on vanemaid imetaja (*Mammalia*) looma liike.

Millele põhjeneb selliste püsivormide vastupanu jõud? Seda pole võimalik kindlasti ütelda. Siiski saadakse mulje, et üldiselt on tegemist väga konservatiivselt karakterit omava olesega, et väljasuremine on tingitud organismi liiga puudulikust kohastumisvõimest. Igal juhul pole sel-

line vaade, kuigi see sageli on õige, üldmaksva tähtsusega. Üksikudel juhtudel on tõesti väljasuremise põhjus nagu käega katsutav ja äärmiselt selge tõik. Kui näit. varatertsiaarse kasslase mõõkhammas tiigri (*Machairodus*) silmahammast, mille suurenemine esmalt oli loomale hüveks, ka edaspidi veel ikka n.ü. ebamääraselt pikenes, või kui hiigelpödral (*Megaceros hibernicus*) kasv kuni 3 m.-lise siruga sarvede ehis, siis on meil põhjusi arvata, et selline, miskist sisemisest põhjusest tingitud ülimäärane sarvede ja silmahamba arenemine põhjustas just nende mandumise ja lõpuks mainitud liikide lõpliku väljasuremise.

Nagu neil juhtudel üksikud organid, ülimäärane arenemisega muutusid otstarbetuks, nõnda võivad ka terved organismid hääbuda just oma hiiglakasvu tõttu. Hiiglakasv näib olevat üks loomade süstemaatiliste rühmituste väljasuremise põhjusi. Mainitagu siingi ammoniite. Ammoniite tuntakse üle 4000. liigi. Ükski neist liikidest pole aga elanud üle kriidi aega ja nende kõige varasemate esindajate hulgas me leiame juba hiigelvorme. Edasiste näidetena mainitagu amphiibide -- kahepaiksete hulka kuuluvate — *stegocephaalide* hiigelsuurt kehakasvu ja tertsiäär ajastu imetajate loomade kalduvust oma keha mõõtmeid suurendada. Kuigi hiiglakasv pole kõigis olutingimustes, nagu näitavad seda tänapäeval vaalad, alati kahjulik, siis kahtlemata takistab liikumist ja toidu hankimist. Range olemusvõitluse ja tugeva konkurentsiga selline asiolu võib tunduval määral soodustada liigi väljasuremist. Kriidi ajastu ammoniidid moodustasid mitmesuguseid rööbasvorme, mis olenes degeneratsiooni nähtest. Kuna normaalne ammoniidi koda kujutab endast kinnist spiraali, hakkas rööbasvormide juures ilmuma sest kinnisest spiraalist kõrvale kaldumine. Lõpuks muutus selline koda keppjaks või jälle tornjaks, nagu on koda pal-

ALBERT ÜKSIP, botaanik ja Estonia näitleja, rõõmustab haruldase hunditubaka leiu üle Vašina Goral, Petseri juures
Fot. K. AKEL

judel tigudel. Kuna sellised soerdvormid Juura ajastul olid alles üsna vähe levinud, annavad nad aga Kriidi ajastule omapärase ilme. Siit päale me kohtame viimaseid ammoniite. On põhjusi oletada, et nende soerdvormide moodustamine oli tingitud miskist sisemise degeneratsiooni — mandumise nähtuse ja liikide vananemise nähtuste esile kutsuvaist põhjustest. Ent soerdvormide hulgas leidsid aga ka kriidi ajastul normaalse, — põhi ehitustüübiga spiraalvorme. Need pidanuks elama spiraalvormidest kaugemini, kuid teatavasti surid nemadki kriidi ajastu lõpuks välja. Kindlasti ei võida siin midagi ütelda.

Käsitanud elu konservatiivsust, mainitagu, et elu revolutsiooniline iseloom pole vähem silmatorkav. Eluline revolutsioon avaldub tungis luua uusi vorme, täiendada nüüdisaegseid kõrgemal arenemisastmel seisvaid loomade ja taimede hõimkondi, avaldub samuti ka olevuste eluavalduste ja talituste täiendamises, sõnaga, — terves ses suures mitmekesisuses, miljöö välitingimustele kohastumises, alatise ja pidevas vormide muutumises ja teisumises, liikide eristumises ja lõpuks loodusliku sõelana töötavas loomulikus põimenduses ja olemusvõitluses.

Kuigi me ei suuda lõplikult vastata veel kõigile küsimusile, mis seoses elu mõistatusega, tunneme siiski tänapäeval, vaatamata mõningate väga oluliste vahetüliliste puudumisele, eluvormide arenemislugu üsna rahuldavalt ja igapäevased uued avastused lubavad oletada, et praegugi oleivad liigid vähe-haaval täidetakse. Me vähemasti võime tänapäeval kindlasti ütelda, et elu pole sellisena maailma tekkinud loomisega n.ü. üle õõ, vaid elu, hakates arenema lihtseimast protoplasma tombust, eluvormide ikka tiisilismaks muutudes, on oma arenemiseks vajanud lõpmata pikka aega — palju pikemat kui seda kunagi varemalt juleti oletada. Kui mõni usuõpetajate leerist vastane peaks söandama tähendada, et eluteadus pole suutnud ütelda midagi kindlat, siis vastatagu talle, et eluteadus, kuigi ta pole suutnud veel kõike lahendada, rajab vähemasti selle, mis ta lahendanud kindlaile faktidele toetudes. V. Lao

300-aastane mänd Kärghulas, Võrumaal

Fot. arh. A. MATTEUS

NOORED ÕUNAD

Fot. I. Paalmann

EMMA LIIV

LUNASTUS

TA oli alati kadestanud puna-priskeid suuri ja tugevaid tüdrukuid, lopsakate patsipõimetega turjal, heledate julgete silmade ja avalate marivärskete huultega.

Kui ta kirikuteel või kalmistul juhtus nägema sääraseid, tundis ta oma käabusliku kogu vajuvat veel madalamaks, nahkse kollanäo veel enam kaugenevat ja hallistuvat. Linaleo määrdunud-rohelistele juuksekiududele ta tõmbas kübaralotikese sügavamale, nagu peites selle ääre alt vaatavaid musti silmi, mille pilk oli kuivanud kadakamarja arg ja kurikade.

Nuriseva kõverdunud suuga näppis ta ema pühapäevakleitit edasiminekaks, südames etteheiteid viimasele oma nõrkinetu kogu pärast.

Ta oli kuueaastane, kui talle esmakordselt selgus ta ebameelus välimus.

Ta oli kuulnud räägitavat ilusaist majust, kleidest, aedadest ja lillist, oli oodanud ühes teistega ilusaid ilmu, oli näinud seepärast silitatavat kasse ja koeri. Kuid teda polnud keegi korraski puudutanud selle sõnaga. Kas see ei kõlvanudki inimeste kohta? Kuid ometi oli ema kunagi nimetanud „ilusaks“ Vaheri noort miniat, oli leidnud „kauneina“ naabrinaise poisikese sinisilmad. Miks ei ütelnud keegi temale seda?

Kuid ühel päeval oli Poe-Helmi itsitades vedanud ta oma kõrge saalipeegli ette ning näidanud talle oma tugevtervete õlgade ja lihapaletate julmusega kogu ta viletsust: „Sa just nagu seasolgiga söödud.“

Terve õhtu oli siis Maarja nutnud, kirjates veejoonekestega voodi takust padjakülge, kiristades hambakesi lihaka Poe-Helmi ohaksõnusse, mitu päeva kõndinud ema ees kuivis kadaksilmis kibelev küsimus: miks polnud ta priske ja tugev nagu Poe-Helmi, nagu olid vanemad vennad.

Aga veretu suu jäi alati suletud-kitsaks, rahutult askeldavate kortspaleetega vastati. Ema oma töötõttamuses näis nagu sammuvat üle Maarjagi, nägemata ta halisevat kidurat võsumist.

Kui ta sai kaheksaastaseks, hakkas ta koolis käima. Ta oli vilets õppimiseski, püüdlikkusele vaatamata. Ainult kord oli sale punapäine kooliõpetaja talle ütelnud kiites: „Noh, Maarja, sul on ju päris kena häälekõla.“

Kuid viisist ei saanud Maarja kinni pidada, tema hääl kippus ikka teist teed, kui jooksis kooliõpetaja harmoonium. Ta jäigi laulma „omal viisil“ teiste naerust hoolimata, sest nii tundus talle laul ilusam ja igakord ruttas ta tahes-tahtmatult seda meelsamat rada.

Ilusaim koolist olidki laulutunnid, kooliõpetaja harmooniumi- ja viulimäng. Pühapäevilgi ta jooksis kooli, istus klassis ja kuulas, kuidas õpetaja maja teises otsas mängis viulit.

Helid olid toonud pisut rõõmu ta ellu, sest ta kohtles endise võikusega oma kidurat ja hädist keha, mis oli vaid pisut veninud igas suunas, juuste linaleo määrdunud-rohelist ja näo pehkkollast muutmata.

Veel midagi erutas koolis tas salarõõmu. Need olia kõrgemate klasside poiste ilusad ja värsked näod, mida Maarja piidles endale veel peidetud himukusega nende metsik-lõbusail mängel õuel, nende rühikail samlemisil koridoris.

Muidugi, nad ei vaadanud teda kunagi, ta isegi peitis end nende eest, hirmul võimalikest pilkeist, kuid ta arad kadakmarisilmad riba otsmiku all hiilatasid nende sääloolust, lahestudes sisimas mingi pidurdava sõlme. Kurikadestav pilk nõelas nende ümber liplevaid suuri roosasid tüdrukuid.

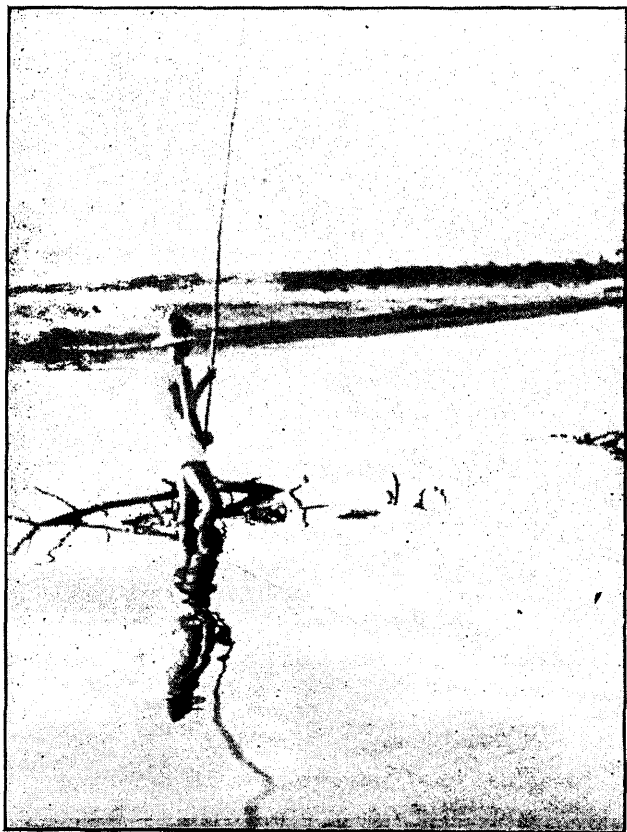
Õppimisega sagesid päävalud, mis olid olnud ta kiusajaiks, nii kaugete kui ta küündis mäletama. Imelikke aistinguid tootsid need hootised puremised: kord tundis ta oma pääd kobrutava putuka pesana, kord näis selle kiirdpunktist roomavat arvutult looklevaid maokehi. Nende aistingute intensiivsus kiirgus värvikaks eluks unenägu-des, äratades teda oma hikkiraputava võikusega keset pilkaspimedat ööd.

Tuske valmistasid ka korduvad kurgupõletikud, mis tegid piinavvalusaks neelde ja kõne. Valge rätt-mähis kae-las, ta hirmu palavlevad silmad anusid emalt abi, kuid töörahe ema leidis mahti vaid soovitada sooja kapsa-suppi.

Ta olles kümneaastane keelas kooliarst tal laulmise. Nüüd ta veel innukamalt kuulatas teist häälightsusi, õpe-taja harmooniumi- ja viulimängu, suurte poiste kõlavaid hääli ja mõtles viisidest, istudes kevadpäeva loojakul sirelipõõsaste all pingil, ema, vendade ja teenija talutööd askeldades. Kuid kaua ei jõudnud ta mannetu selg püsida korjuta pingil. Siis ta küürutus veel niiskvärskele rohule, nautides kinnisilmi oma väsinud selja puhkust. Kuidas võis ometi koormata selg iseenesest väsida? Konutades rohus ta kujutles suurt halli kivirahnu, mis riputatud ahnete pihtidega ta peenele kaelale, musta piiblisti, mis tegi paberlehekesestki tinasurutuse.

Vahel läks ta põllupeenrale, tegi pika ringi must-roheliste nelinurkade ümber ning noppis väsinult mõne rohukõrre.

Sel ajal ta luges palju armujutte. Öhtul voodis mõtles kaua ilusatele suurtele poistele. Hella südamega meeliskles pika sinisilmse heledajuukselise man, rukkililli ja lina-õisi ja tasast sügispäikest meenutades, vaatas lepatrii-nulaigukest vasemas põsenurgas. Nüüd ta vaatles koolis vaid teda ainiti.

ÖNGITSEJA

Fot. I. Paalmann

Eesti Seemnevilja Üh Tartu osak. dir. J. ZIRK'i abikaasa ühes kahe poja ja kahe tütreaga

Mida rohkem kasvas kevad suvesse, seda suuremat mõnu tundis Maarja väike ja inetu keha, nagu vajaks ta aastate kogudes üha rohkem päikesesooja. Talveti ta puges akna juure ning ta kehake imes ahnelt lühikeste päevade lahju kiiresädemeid.

Alati oli teda tööst ja toiminguid kõrvale jäetud, omapääd kambreisse ja nurmedele, hoidudes nagu mingil süüdlustundel rakendamast ta kidurust tegevusüritusis-se. Ja ta ise ei tunnud tarvet kippuda kuhugi. Ta hoidus oma tasaste mõtete juures, imes raamatuist teisi maailmu, kui oli see, milles toimus ta venivaeglane ärkamine enese-teadvusele, logeles põllupeenrail, peitis enda aianurgisse.

See sundimatu vegeteerumine kasvatas tas mingi aristokraatliku meelsuse, mis suundus omastele haiglaselt terava üleoluga, võõraste ees aga nõrkes alaväärse ja võigaskummalise närvutavaks häbiks.

Tollal ta pidi ka püsivamalt mõtlema lastest ja nende sünnist. Ta oli äsja lugenud jutu tüdrukust, kes oli sünnitanud. Kirjanik oli kujutanud tütarlast seejuures rahu-liku ja õnnelikuna. Seni oli Maarja kuulnud häbiks pee-tavat lastega tüdrukuid, mingis salapäraselvalvas kuutules nad olid arenenud ta kujutelmas. Nüüd ta eksles pisut segaselt vanalt teerajalt, teadmata kuspool oli tõde.

Ta ei mäletanud, millal ja kuidas ta oli omandanud teadmise, et laps kasvab ihus. Kuid see oli tal olemas. Mõõdunud talvel, kui noor rase naaberperenaine oli li-bastanud liusal jalgrajal ja ema seda kuulates ehmunud, oli Maarja ajanud ema naerma oma küsimusega, kas naa-bernaine sai nüüd lapse.

Kuidas hakkab võsuma selline lapseelu ihus, selle mõtte man Maarja polnud tiirelnud pikemalt, sest see oli ju lihtne — laps kasvas mehe ja naise armastusest või ka üksi naise armastusest. Ema ei saanud seepärast enam lapsi, et ta ei võinud armastada isa, sest viimane oli ju surnud.

Ema võttis Maarja vahel kaasa noore naabernaise juure, kes nüüd äiutas ümmarail käsil väikest laiapõse-list kisavat poisijõngerjat. Alul Maarja võõristas habrast puntrakest noore naise süles, hoitud mähiste ja vaiba-keste, põsepõied vedelad ja laguvad. Hiljem ta sõandas võtta poisikese oma kollastele pulkkäekestelegi, tundes end kuidagi rahuliku ja üleoleva imiku juhmit ja mõtte-

ENNE UDU

Fot. I. Paalman

tult tähtlevate pilkude all. Nende uduste silmakeste ees ta tundis end julgena oma kiduruses ja inetuses. Loomade ja imikute nõudluste ja hinnangute silmis kasvas ta kogu suureks ja jõuliseks. Siin oli ta kuningas, käsutaja, peremees. Nende keskel tundis temagi end teistetaolisena.

Neist küllastusist pälvivid veel Maarja tähelepanu ema tõendused, kui jumekas ja terve endine kõhnuke naabernaine välja nägevat pärast poisi sündi. Väikese kadedusena viis Maarja igalt käigult kaasa tajumuse noore naise valgeist ümmaraist käsivarsist.

Sel kevadel oli noorim vend läinud aega teenima, ning tema asemele oli palgatud võõras tööjõud — pruunipäine ja roosapalgeline nooruke poiss, kelle lubjakivi-hambarida avanes vaid harva kõneks ja naeruks. Maarja pelgas teda alul, nagu ta kartis kõiki, võimetu teisiti lähenema nende halastamatult siirastele mõõtudele. Ta jooksis alati kõõgist ängistatud kurguga, kui nägi poissi tulevat töölt sööma.

„Mis sa siis tost peigmehest na pelgad!“ venitas ema abiline Vana-Leena vahel oma suurt krobelist suud ning katsus pägevat Maarjat kleidisiilust kinni nabida.

Kuid ühel lõunal oli Maarja lugemisõhinas jäänud kauemaks kõõgiaknale. Poisi pruun pää ja roosa nägu olid juba ukseavas, kui Maarjale meenus pagemine.

Poiss oma kõnega sulges selle.

„Näen, et loete säääl,“ ütles ta pärast tervitust, pisut aeglase pehme häälega, nagu kobaks ta heliredelil, „kas saaks vahel mõne raamatu?“

Küsija oli jäänud päris Maarja lähedusse seisma. Oma vastuse juures pidi viimane paratamatult talle otsa vaatama.

„Toon neid koolikogust,“ kogeles ta häbenedes ning sundis end pääd tõstma. Aralt pilutatud kadakmarisilmad võpatusid üles roosale palgeväljale nagu piitsahoobiga vastastudes, laienesid siis aeglase imestusega, nagu libe-
pehme käsn tõmbas kehalt hirmukoreduse — tõrvalille pisut ebatühtlasel lillarooseal polnud ei pilke ega kavaluse vinetki, suured urbruunid silmad terata ja sirklita.

Nad olid nii silitavpehmed, ilma käsu ja nõudeta, et Maarjal voolas häääl kurgust nagu iseenesest, ilma vähimagi pingsuseta. Ta tahtis poisile meelsasti anda kogust laenutatud raamatuid lugemiseks.

Veel sõbralikumaks näis muutuvat poisi roosavärske nagu Maarja sõnust ning nagu väikeses häämeelses edevuses ta silus pihuga üle vasemale langeva pruuni juuksetuka.

Ämune rõõmuärevus näol, pörkas Maarja kööki saabuva Vana-Leena kõlisevate veepangedega uksekünnisel kokku. Imestunult jäi vana teenija talle järele vaatama.

Nagu tiivul tõttas Maarja magamistuppa. Oli juhtunud midagi iseäralikku. Näis, nagu muutunuks ta järsku tugevaks ja kauniks, haistes lihastes tuld ja himu harjumatuks tegevuseks. Ta tundis oma kogu kasvu, palete roose, juuste läiget. Teravate rusikakestega ta purustanuks peegliklaasi, et see osutas endiselt väikest kollavirilat last, kelle ribaotsmikku raamis linaleo määrdund-rohekas tortjuus.

Kuid ta unustas nähtud tõelisuse peagi, sest teda vallanud tunne oli uimavalt tugev, ja hunnitu pettekujutelm kiiritas ennetundmatu õnnevarju mustisse kadakmarisilmisse.

Sest päevast, kõnelusest saadik noore sulase Arvediga oli tulnud pööre Maarja ellu. Nagu veel kaheldes hoidis ta lehenurka, piiludes juba teisele ilusamale täheväljale: kuidas oli see küll olnud võimalik, et sulane Arved oli käidelnud teda kui omaealist, kui meelepärast oma-palgelist?

Roosapalgelise sulasega sõlmitud leping muutus Maarja seitsme päeva keskuseks. Kuigi ta vaid kahe sõnaga ängas poisile taas uue raamatu, saades vastuseks lühi-

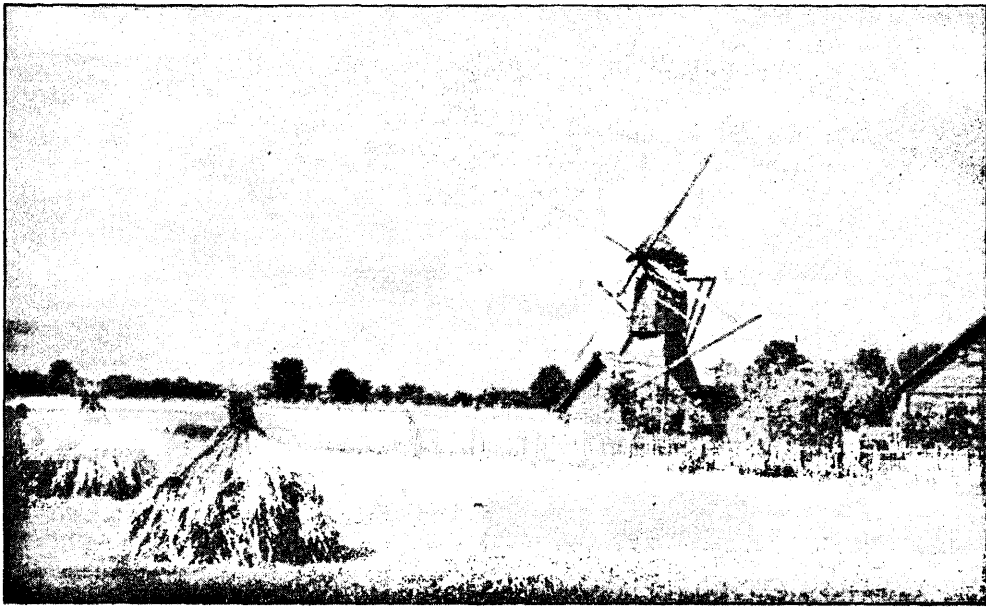
Endel haabuere

Õö kirgi

Õõudu rõsked kooljakäed
iharalt embavad vett,
hõõbepaju kaldal viirastusi näeb.
Kuuvalges kollases silla siluett.

Taadi vere-verevalt suult
suudlusi ihaleb rohtunud plaaz,
puri valge sallib leebet tuult.
Õõõhkudes eksteb kuramaaz...

Käärus roosakaskollasel veel
naeratab kuule valge vesiroos,
kuni see kahvatab hommiku eel.
Ülle kõige suveõõ narkoos.

SAAREMAA MOTIIV

Fot. ERKA

sõnalise tänur, põimised need põgusad kohanguhetked ärev-roosa uduga ta üksildase nukkerjäge südame. Sooje ja tuikavaid ringkäike sooritas see nüüd kangunu kehas, tiinutades meeli suviõuna käärijuimase mahлага.

Silitav-pehmed urbpruunid silmad meenusid suure kiirguva valgusena, milles tundsid tahet heita kassikesena kápakestele, pää peidetud õlakoopasse.

Nagu väike tõuk hakkas Maarja nende kiiritusel enda teadmatult pugema oma mornist tundekestast, hakkas end aegamööda nägema nende rahulikkude sile-pehmete urbsilmiga, liikuma julgemalt nende kaitsel.

Kuid piisas mõne võõra südametust möödurihmast, et teda taas tõrjuda vanasse nurisevasse mungakambrisse. Tusastas jälle kõikjalt sihtiv halvaksapanu, vahtis omaste silmistki pleekinud märgina.

Miks ei näinud sulane Arved seda, mida nägid teised nii selgelt, miks ei ütelnud tema silmad Maarjale, et ta oli kidur ja inetu, väike võigas olend, keda kellegi käsi ei kipu silitama?

Kas sulase Arvedi sile-pehmed silmad ei näinud hästi? Pruunid silmad olevat nõrgad, oli Maarja kuulnud teiselt.

Kuid mida selgemalt olid võõrad silmad ütelnud talle tõtt, seda kaunim tundus talle sulane, seda kirglikumalt võis ta oodata selle sirget kogu, roosasid palgeid ja rahulikke pruune silmi lõunale ja õhtule, seda sagedamini oli tal kõõgis tegemist.

Tunne, nagu hoovaks poisi nägemisest selle meeldivus temasse, muutus tas üha veenvamaks. Ta haistis oma palgeid roosituvat, kuju sirguvat, ta käsi kompas isegi läike juukselt.

Kuid himu selle täieliku omandamise pärast, mida ta nii meelsa ja keelmatuna nägi enda ees, vaevas teda, et ta varasest kannatusest nagu vananenud lapsesüda tuksles õhtul unetult oma õlgaesmel.

Kuis oli Arved ilus, kas võis veel kellegi olla sirgem kasv, pehmemad silmad, soosamad paled, läikivam juus? Ah, Arved võiks oma ilu jagada teistele nagu rikas mees kuubi, temal ei jääks sellest ikkagi puudu.

Aga kuidas saab inimene jagada teisega oma ilu? Ei, saa, mitte kõrrekestki ei aas tee anda oma iluatss näost,

oma sirgest kujust teisele. Mis kasu on sest, et Arved poleks selle jagamises kitsi.

Lohutamatult ta uinub.

Suigub jälle päevi, norutab sihitult, unustab mõneks ajaks oma iha pöösa ja raamatu man. Siis ühel õhtul ärkab jälle.

Naine muutub ilusaks pärast lapsesüdi, meenub talle ema ütetus ja kadedal pilgul helgivad jälle naabernaise priskvalged ümmarad käsivarred.

Armastusest sünnivad lapsed, kukub siis mõte pilditult ta ajju. Ta peatub hetkeks nagu hall linnuke kalliskivi man, nägemata klaasikila ja värvimänge.

Siis järsku ehmutab verre elu ja värv, nagu pugenuks rätseparaamatu hallide mõõtude vahelt ererinnaline neitsikleit.

Vaata, ütleb ta endale, kui ta nüüd armastaks Arvedit, saaks ta lapse ning siis muutuks ka tema ilusaks, nagu ütleb seda ema naabrinaisest pärast selle poisikese südi.

Samas haarab teda tuksuval südamel tunnetus, et ta armastabki sulast Arvedit, ning ängistatud meeli küsib ta endalt: kas ma saangi nüüd lapse?

See võimalus erutab teda, see ootamatu teadmine tõstab ta voodis istukile — et ta varem pole tulnud sellele, need pisted rinnus juba mõnesid päevi — kas polnud need sellega ühenduses?... Ah!...

Põksuva südame ja palava päega heidab ta uuesti padjale — ta tunneb häbi oma seisukorrast, nagu tunneb seda tavalisti lapsega tüdruk. Kuid ta mäletab ka loetud raamatut, kus polnudki lapsega tüdruk midagi inetut.

Ta ristab palvetades oma luised kollased käevarred, suur õndsus vallutab ta — silmad niiskuvad ning suu puudutab kuumalt patja.

Uinudes vilguvad tal veel silmade ees naabernaise ümmarad käsivarred ja õõsi ta näeb unes salepikka valges rõivas tütarlast, selle juus läigib kui päike, palged punavad lilledena ja silmad on urbpruunid.

„Kopsupõletik,“ ütleb emale järgmisel hommikul juhuslikult möödasaõidult sissekutsutud arst, kui ta on lõpetanud väikese viskleva tütrukeha läbivaatamise.

ELUKOGEMUS

MÕISTUS

ESIMESE tugevama elukogemuse sain üheksa aastase poisikesena, täiesti passiivse päältvaatajana, ilma et ma juhtunud looga kuidagi oleksin seoses olnud.

Meie koolimaja saalis oli tühe noore naisluuletaja esinemisõhtu. Autor luges omi luuletusi. Need ei avaldanud mulle mingit mõju, sest luulest ei suutnud ma noorelt saada aru. Ainult

üks laulest köitis mu tähelepanu ja jäi mulle teravamini meele. Seda ettekandja melodeklameeris ja see oli laul ühest linnukesest. Iga värss algas ja lõppes linnuvidistamist aimava reaga *tsir-tsirili, tsir-tsirili!*

Kuulajaskonnas oli palju noori inimesi. Ettekannete lõppedes korraldati saalis tants ja ma arvan, paljud selleks olidki tulnud.

Uudishimust aetuna lipsasin lava kõrval asuvasse tuppa. Pääsesin sinna tähelepanu äratamata, kuigi sääl viibis parajasti viis-kuus neidu omavahel, kes, nagu kohe kuulsin, arvustasid ettekantud laule. Üks neist, pikk roosa

näoga tüdruk matkis äsjast luuletaja esinemist, korrates järjest *tsir-tsiriliid*. Kõik nad otse väänlesid naerus, nii üksmeelne oli nende arvamine luuletuse ja selle ettekande kohta. Minagi juba hakkasin arvama, et kõnesolev laul pidi tõesti olema rumal ja naeruväärne.

Kuid sääl avanes uks ja sisse astus väsinud silmade ja kahvatanud paletega neiu. Ta süles oli pruun palit ja käes kalossid. See oligi luuletuste autor ja nähtavasti ta tahtis siin hakata riietuma kojuminekuks. Siis aga tüdruk, kes enne irvitavalt oli jäljendanud ta esinemist, pöördus ta poole ja ütles:

„Kas tahate juba minna koju? Jääge ometi ka tantsule, kas või vähekski ajaks! Ilma teieta on see õhtu meile ikka nagu poolik...“ ja ta silmad naersid inetult.

Siis ka teised ümbritsesid autori ja hakkasid talle ütlema meelitusi.

Nii selgesti on jäänud mu meele see pilt, kuidas too väsinud näoga luuletaja seisis lõbusa tüdrukuteringi keskel, armetu naeratus näol.

Olen kasvanud karmis elus, kuulnud töömeeste sõimu, näinud viha, õelusi, inetusi. See siin aga pani mu otse tarretuma, kuna oli minu meelest suurim mõnitus, mida ma kunagi näinud.

Ja sest ajast ma hakkasin elu nägema imelikult teisiti.

Ja sest ajast olen ma näinud niipalju kiituses mõnitus, sõpruses vihkamist, kaastundes parastust, usalduses äraandi ja tänulikkuses halvaksapanu.

Valev Uibopuu

Jumala pärast! . . Mitte maale . . !

Suuitustragöödia

KEVAD surus vägisi pääle. Oli alles juuniku keskpaik, kuid polnud enam terve nädala kestel sadanud ei lund ega rahet. Meri pidurdas küll kevade suveks edenemist eestlasele iseloomulise konservatiivsusega, kuid samale omase jonniga pistsid rohulibled ikkagi omad külmast sinised ninakesed pälepoole maapinda — langesid juba omal sünnipäeval kohe ohvriks näljaste töprate karedaile keelile. Aeg oli siiski tugevam konservatiivsusestki ja paari päevaga arenes looduses säärane leitsak, et kas või vihtle laupäeval sauna minemata liiklemistünni otsas Vabadisplatsil.

Esimese kevadilmaga särkas minus ka kevadine ideedeseeria. Mul on ideid olnud ennemgi, kuid alati ikka kevadel. Intelligent inimesele tuleb neid vaheti paratamatult nagu külalisigi muidu argipäise elutendentsiga organisatsioonile, keda siis kostitatakse esindussummade külalislahkest salvest. Ja miks mitte kostitada, kui ka ise saad sääljures mõne pisikese ergutava pitsi, mida palgast ei õnnestu saada, ja kui selle kostitamisega parandad oma orientatsiooni seisukorda ja seisukohta!

Minagi kostitasin omi ideekülalisi — lubadustega neid teostada ja — jäin ise seejuures sellest joobnuks. Nii said mu ideist *fix*-ideed.

Ideeline inimene on alati häiritud. Siit alates algasid minulgi rahutud ööd ja imelised unenäod, igatsused ööbiku laulu ja kuuvalge järele. Istusin päevast päeva kohvikus ja tundsin üksindust kesk kevadkübarate ja -tualetide demonstratsioonide. Ei suutnud sellele kaua vastupidada ja otsustasin, vastu inimsoo tavalist harjumust,

lunastada enesele antud lubadused. Ei saanud enam teisiti, sest oli selgund, et vajasin — ja nimelt naist. Seega vähendaksin ühtlasi tulumaksu ja väldiksin ähvardava vanapoi-maksu. Oma eetilise päranduse tõttu olen jäänud naisevõtmise ja abielu tõlgitsemise suhtes esivanemate aegsesse ürgstaadiumi. Pean abielu veel pühaks ja õilsaks. Seni kuni pole abiellutud, on seda teha üsna kerge. Sõnaga, pidasin naitumist ettevaatlikkust nõudvaks toiminguks.

Et mees on kevadel nagu veis, kes tahab hammustada igat värsket rohuliblet ja et neid on meelisegavalt palju, siis otsustasin tole kiusatuse vältida seega, et hakata otsima säält abielukandidaate, kus võtuvõimalusi vähem ja sort puhtam. Igatahes, mitte milgil tingimusel hingetute moemannekeenide-linnalaste hulgast! Oma esteetilise loomuse tõttu vajasin vastavat miljööd ja aega. Võtsin puhkuse ja sõitsin maale. Lehekuulutuse järele olin valinud eesti põhjaranniku kuulsa looduslikult kauni koha. Sõitsin ära kohe, sest pidin seda tegema veel enne, kui selleks puhkuseks laenatud suvitusraha polnud veel läinud igavesele puhkusele.

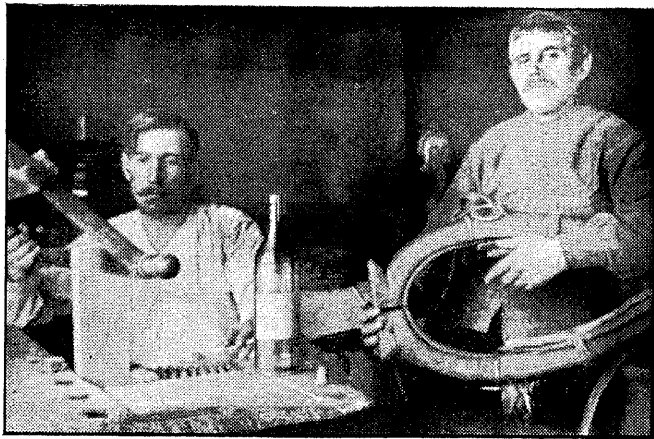
Neli tundi hiljem tirisin rongist väljunult oma kaks keskmist kohvrit, milles oli kogu mu liikuv vara, jaamahoone taha. Olin pansion-villast telefoniteel tellinud enesele vastu liiklemisvahendi ja oli lubatud saata hobused. Läksiin neid nüüd otsima, sest ega hobused ei tea, et just mina neid vajan. Jaamaõuel oli küll üks neljaistmeline kahelobuse kaless, kuid reisijad kõigi nelja isme jaoks ja kaks hobust olid kohal ja ühelgi neist ei näinud ole-

Räimerappimine Sõrves, Saaremaal. Fot. J. Iir

vat midagi selle vastu, kui mina oma pakkidega jääsin ootama aega, mil säält randa ehitatakse raudtee, või kuni tuleks Elias oma tulise vankriga mind viima sinna looduslikku taeva. Pidades raskeks jalarännakut sinna pansioonivillasse, mille asukohta ma ei teadnud, läksin tolle romantilise liiklemisvahendi juure end kauplema sellele. Selgus, et sõiduk olevatki villast, kuhu tahtsin minna. Kutsar, kaks meetrit soliidset aeglust, ütles, et olevat küll pidanud tulema rongilt neli härrat... Ja vaatas kuidagi minule. Nähtavasti ei tähendanud see midagi, et kandsin „Borsalinot“ ja kaheksa komma viie kroonist lipsu ja et mul oli küll vana, kuid kahestkümnest kümnekroonisest pungil rahatask. Nööpaugus, igatahes, polnud ühtki „sinist“. Kutsar, see üks neljast härrast, ronis siis pukki ja mind pandi istuma seljaga liikumissuuna poole. Nähtavasti häätahtlikkusest, et sinnasõites saaksin teepildi, milline vajalik peatsel tagasitulekul. Minu kohvrid võttis omanik oma sülle.

Reisi kestel ujusin saksa keeles ja naersin sääil, kus naersid teised. Vaheti olin nii kasvatamatu, et sain aru nende *je-murdest*. Kuulsin, et kaks minu kaassõitjat olid villa oma-inimesed. See seletas küllaldaselt, miks ei otsitud ega oodatud külalist, kes pidi saabuma lihtse Eesti vaesest päälinnast. Kolmas reisikaaslane oli ajakirjanik Lätist, tore ja soliid härra, kes haaras kõigi poolehoidu juba esimese lausega, tähendanult et ta olevat just saa-

Fot. J. Iir

Vihmase ilmaga „räästa-alused“ tööd talus: sadulsepp parandab hobuse rangisid, puusepp teeb karjapoisile kasti. Seinä ääres leivamõhk, mõhel jahunõu-kolmandik.

bunud Riiast lennukil, istunud kohe rongile ja nüüd lõpetavat kuuenda reisutunni hobusel. Lennukil saabunud välismaalane on alati Eestis trump, keda võetakse vastu näitsikutega ja lilledega, olgu ta siis kas või peruulane. Ja minugi reisukaaslane jäi trumbiks. Talle seletati, et selle ümbruse metsis olevat karusid, hunte ja põtru sadakaheksakümmend tükki vähem kui kakssada. Ajakirjanik naeris intelligentset kinnishuuli. — Et läheduses oleva lossi omanik, veneaegne miljonär, polevat vene ajal müüdnud „kroonule“ mitmekümmemiljonilist lossi kahemiljonilise pakkumise ja nõudmise vahe tõttu, kuid olevat lubanud ehitada kiriku oma tütre laulatamise ajaks selleaegsete liiklemisvõimaluste ja ligipääsuvõimaluste juures imetusväärse aja — kahe kuu jooksul. — Teab, mis kiire abiellumisega võis küll olla? Sakste asjad ja sakste himud! — Et läheduses elavat vene luuletaja Igor S. Ja veel palju muud...

„Koorem“ peatuski juba kasarmutaolise, enne miski sanatoorium või mudaravila olnud, kivihoone ees. Mind laaditi siin maha. Härrad sõitsid edasi. Sain toa „sanatooriumi“ endisesse vannituppa. See oli korstnataoline, pöran-

Fot. J. Iir

Luiged Sarja järvel, Abjas. Nokivad kühlilt teri.

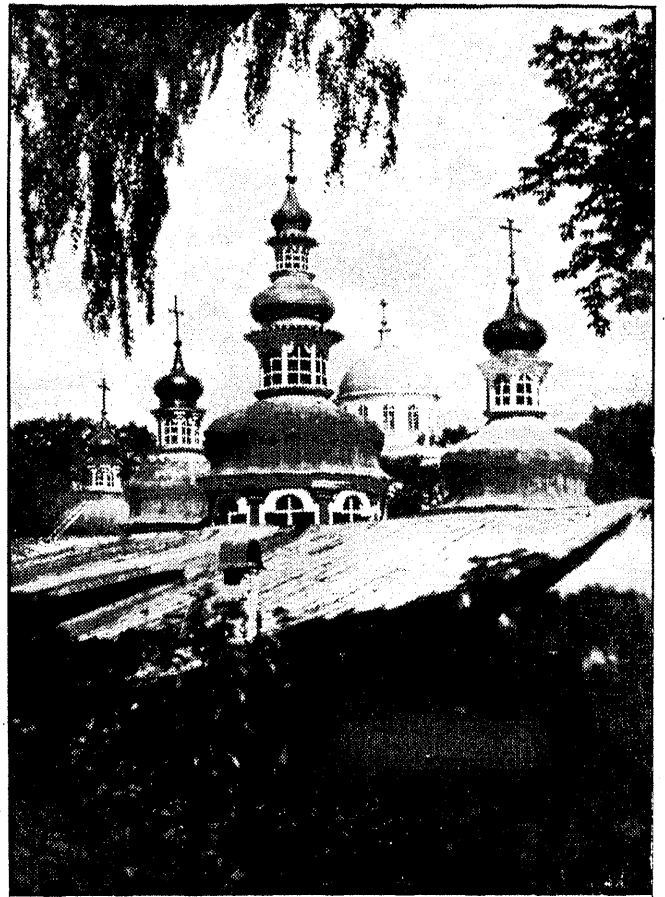
dapind kuus sellist väikest lauda, milline lonkas nurgas ja millisel tundis üksindust salatitassi põhja külge sulatatud küünal. Kuid selle toa erakordne kõrgus oli juba *Bequemlichkeit*.

Villale, *Kinnas* ehk *Hinnas*, kuulus tervele külale laialipaisatud kolm hoonet. Teised kaks olid vastandina esimesele puust ja madalad vanad majad, milliseisse korjus akende tunnikski kinnijäämisel ajaloo lõhna.

Üldse on huvitav märgata ja veel huvitavam märkida, et meie „suvituskultuuri“ tase on igas meie suvituskohas täiesti erinev teisist. Tundub nagu oleksid kõikide suvituskohade „direktorid“ või taolised, olgu nad siis linna- või alevipääd, või vähemais kohis tooniandva pansiooni nõõri-ja võrguvabrikandist omanik rääkinud omavahel kokku, et ajame nüüd selle üldise eesti suvituskultuuri hästi sassi ja segamini. Seda ongi peetud suure järjekindlusega. See ongi vist too meie omakultuur. Kui kuskil peetakse luksust hingehimu eest, siis teisel võetakse hingehinda ka luksust pakumatagi; kui kolmandas kohas on suvitused ideaalsed ja puhkusest kui niisugusest ei tule midagi välja, siis neljandas kohas saad ainult puhata ja suvitusest pole juttugi; kui viiendas kohas on looduse ilu nagu iluduse leksikonis, siis pole sääil kohta,

kuhu minna ööks mõnusaks väljapuhkamiseks; ja seitsmendas kohas... — Vaat', seitsmendat kohta polegi, sest see oleks juba säärane koht, kus ja millega jääks rahule väike-ja keskmisepalgaline talve ja tööaja jooksul väljakurnatud ja närvilisekstehtud eesti oma-inimene. Kuuenda koha jätsin välja meelega, sest see polegi suvituskoht, kus saab mõnusalt ööseti väljapuhata ja kus looduse ilu polegi.

Too villa *Kinnas* (või mis ta nimi oli) kuulus viiendasse kategooriasse. Seni kuni võimaldas „välisvalgustus“ looduse ja ümbruse vaatlemise, läksin loodusest koguma esteetilist laengut igatsevale hingele. Käisin surnuaias vaatamas soomusrongi ülema abi originaalset ja maitsekat hauda, mis näis eestluse sümbolina siin külas ülevõimu võtvate saksikute suvitajate pesas. Lonkisin läbi küla, mis koosnes rohelisse uppunud elamuist, igasugusist võimalikest ja võimatuist kauplust, postkontorist, piirivalve kordonist, pritsimeeste seltsimajast, tuuleveskist ja apteegist. Mul oli apteeki asja ja läksin sinna, sest siin oli iga asutus lahti peaaegu öö läbi. Mida soovisin, seda ma säält ei saanud. Üteldi, et neil olevat vaid Nivea kree-

Petseri pääkiriku tornid

Fot. K. Akel

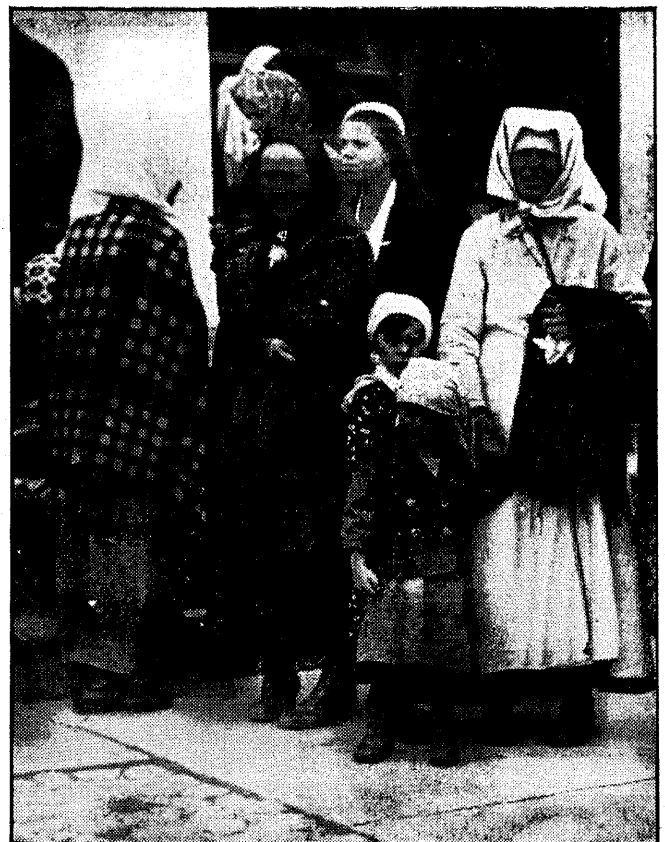

Petseri kloostri müürid

Fot. K. Akel

mi, hambapastat, vankrimääret ja autobensiini. — Nii siis, mitte apteek, vaid „spetsiaaläri“, nagu neid linnasüdames küllaldaselt, millistel sildil, et „raadio, jalgratta, auto, elektri, lastevankrite, lõhkeaine, kirjutustarvete ja muu „spetsiaaläri“ ja mis lõhnab sama haisu, mida agulis „talurahva sissesõiduhoov ja kauplus“. Jõudnult mereranda, katsetasin kuulsaid „pehmeid kive“, millised päike oli juba jõudnud küpsetada kõvaks, ja vaatlesin huvitavat kalasuitsetamise ahjusid, mihukeste kõrged kandilised puukorstnad meenutasid naftaväljade kaevusid. Ronisin siis jälle üles kõrgele ja järsule kaldale ja vaatlesin võrratut päikeseloojakut kohisevate murdlainete taha. Kui keegi kunstnik julgeks maalida selle nähtud päikeseloojaku õigeis värves, naerdaks ta arvustajate poolt välja ja nimetataks eluvõöraks.

Oli juba üsna pime, kui jõudsin „villasse“ tagasi. Sütätsin kütinla ja asusin kirjutama olukorrast tolles kuulsa ja kõlavanimelise ranna tänavu suurimas „villas“. Kavatesin tsusata lehte. Et anda informatsiooni. Ehk „meeldib“ mõnele!

Setulannad Petseris kirikust väljumast

Fot. K. Akel

VANA-IRBOSKA KINDLUSEMÜÜRID

Fot. K. Akel

Küünlatuli hakkas värisema. Lükkasin pliiatsiotsaga tahi sirgu ja jälle oli kord majas. — Imelik küll, kui palju asju võib säada korda lihtse pliiatsiotsaga!

Ees oli öö. Otsustasin kirjutada päiksetõusuni. Kui jäin uniseks, tarvitsesin vaid vaadata voodile, kuhu korralik suvitaja korralikus suvilas või villas läheb tavaliselt öige varakult — ja uni oli peletatud hulgaks ajaks. Ei tahtnud kukkuda. Unelt ehmunine pidavat tegema kogelejaks. Ja selleks jääda ei tahtnud kuidagi, sest tulin ju siit enesele otsima naist. Tumm võiks abielumees veel olla, kuid kogeleja mitte. Kogeleksin naise teistele.

Sääsed pirisesid õrna „barcaroli“, kuid ma jäin kangelaseks. Keegi jooksis seinat väga koduselt. Ka vist suvitaja, kuid kindlasti juba enne olnud selle „korstna“ türi-line?! Rahu sinuga ja hääd ööd, paljude üleauruste jalgedega niiskustarmastaja sarviline!

Kui viimaks läbi punetava koiduakna pistis päike pää minu poole maakera äärele, läksin uuesti välja. Seekord vaatama lähedal asetsevat lossi, mis kunagi kuulus venelastest-miljonärile, kes ei lubanud „kroonulgi“ tingida hinna juures, aga kinkida lubas. Venelase lai žest teostati järglaste poolt Eesti ajal. — Siiski leidub veel õilsaid inimesi, kes kingivad, kui ise ei saa enam kordasäädmisega hakkama!

See rikaste poolt vaestele kingitud loss oli tellinguis, nagu murtud luu lahas. Tema praegune seisukord andis lootusi edaspidiseks, nagu haige mees, kui ta pole surmatõves ja kui tal jätkub raha arstimite muretsemiseks. Purskkaevud, hekid, treppaiad olid täis sodi ja prahti, hooned osaliselt lammutatud, nagu oleksid hunnid siit hiljuti käinud läbi. Värvavas oli postidelt võetud maha suured reljeefornamentidega vaasid, üks neist kildudes. Kõik see andis mulje, et siin tehti midagi väga tõsiselt — ja kindlasti midagi hääd ja kultuurset. Jõe orgu viiv järsk tee oli veetud täis ehitusprahti ja nii tehtud sõidukeile läbipääsmatuks.

Päike tõusis visalt, nagu majanduslik seisukord Euroopas. Hulkusin pargis ja metsas väsimuseni. Ümberringi meelitas istuma pikk rohi jõe kõrgel ja järsul kaldal, kuid igal pool keelasid seda tegemast vaiad päälkirjadega: Põl-

dudel ja heinamaadel käimine ja istumine keelatud. Viimaks ei suutnud enam ja istusin siiski, toetades seljakile vastu üht sarnast vaia. Nii ei näinud ma seda keeldu ja südametunnistus oli päästetud. Sügaval minu all nirises kitsas jõgi, vingerdades ühe kivisilla alt teise alla. Lasksin enda keharaskusel kallakut pidi seljakile ja sulgesin silmad. Ümberringi oli vaiksem kui kirikus, sest ka ükski kõhatuse ei rikkunud rahu. Päike paistis soojalt. Pää oli väsimusest raske. Nii uinusin.

Ärganult leidsin, et olin ülalt kõrgelt kaldalt libisenud jõeni, jalad jões. Sügav mahatallatud rada rohus näitas, kust olin alanud ja millist teed tarvitanud libisedes siiani. Keegi polnud minule koostanud protokollil heina tallamise pärast. Vinnasin enda kuivale ja siia püstitatud vaia toeks kasutades venisin sirgu. Seisin vastamisi sildiga vaia otsas, millel oli: *Kalastamine keelatud*. Siin näis tõesti olevat ju päris paradiis; iga tegevus oli keelatud!

Järgneb

M. Pesti

NIIDUL

On tuulehiiles värelemas piibelet,
kui vikat vastne luisul rökatab,
ja nagu leinal tilgakese kastevett
suur puhmas, rohtu uppuv, piserdab.

Ju lõikab avaruste rahhu rütmis rüht,
ja pärna peeni lõhnu häirib töölispere higi.
Ei enne tulikera kadu töökihk siiras vaiki —
mis sest, et hiljem tulivalus vaevleb pihti!

Ent õhtul, kui ängistab niitu piimudu,
siis taltub ka tööliste rutt, reibas ind.
Aii põõsa, kus laotumas varjuderin, —
sää! meelitab leivakott — tööpere pidu.

Kuid kuula, — kes huikab nüüd teiselpool rada?
Kas heliseb rahvalaul heinamaa teedel?
Ah, aastaid on märgit ju kaksikümmend sada,
ja niidulgi rökatab — saksa uus šlaager. . .

(Järg.)

7. Flora Moller tutvub Karl Klingeriga

ÕHTU eel kella viie ajal läks Flora Moller kriminaalpolitseisse, et saada teada, mis on vahepääl mõrva kohta selgunud. Seda polnud aga palju, mis talle võidi teatada. Arreteeritud mõned kahtlusalused isikud ja üle kuulatud. Riisumise tunnuseid ei näi roimal olevat. Arstide otsus lahkamistulemuste üle pole veel politseisse saabunud. See oligi kõik.

Preili Moller kohendas end juba äraminekuks, kui ruumi astus keegi kõrgekasvuline blond noormees. Kuigi ta rõivastus oli täiesti korralik ja moepärane, liigutused mitte kohmakad, ometi tundus temas midagi talupojalikult tüsedat, raffineerimatut. Võib olla ta tervisest õhetav näojume ja kehaline tugevus oli selle mulje põhjuseks. Ametniku pärimistele: mida soovitakse, vastas ta häälel, mis oli üllatavalt tasane ning mahe selle suure mehe kohta:

„Mu nimi on Klinger. Olen ametnik samast pangast, kus teenib Max Edelmann, kes täna hommikul arreteeriti. Mul on ülesandeks paluda teilt teateid selle kohta, mis-tõttu arreteeriti Edelmann.“

„Aga kust te teate, et Edelmann on arreteeritud?“ küsis ametnik.

„Seda saadi teada ta korteriperenaiselt, kui kuulati järele, miks Edelmann hommikul ametisse ei ilmunud,“ vastas ta rahulikult ja vaatas preili Mollerile.

Flora Moller, kes kuulis, et jutt on kellestki hommikul arreteeritud isikust, meelega viivitas äraminekuga. Tal tekkis aimdus, et sel sündmusel võib olla midagi ühist öise mõrvaga. Ja ta aimdus ei petnud teda.

„Max Edelmann on arreteeritud ühenduses kuritööga, mis sooritati möödunud öösel,“ vastas ametnik väga ametlikul toonil.

Isik, kes nimetas end Klingeriks, vaatas kohmetunult jälle preili Molleri otsa, siis küsis veel arglikumal toonil kui enne:

„Aga mis liiki kuritöö?...“

VANA ANTSU PILDISTAMINE

Fot. A. Kärp

„Tapmine,“ vastas ametnik järsult. „Kahjuks täielikumaid seletusi ei või ma teile anda,“ lisas ta samas juure ning võttis ette ühe aktimapi. See pidi kinnitama, et jutuajamine on sedapuhku lõpetatud.

Klinger seisis täiesti üllatusest rabatuna. Ta vaatas nagu abiotsivalt ringi, siis jälle oma mütsile, mida keerutas käes. Sel silmapilgul väljus Flora Moller toast. See meenutas Klingerile, et ka tema peab sama tegema. Soovides amenikule „häd õhtut!“ lahkus ta mahalöödud pilgul.

Jõudes välja tänavale märkas ta, et daam, keda ta nüüdsama nägi politseis, seisis mõne sammuga kaugusel. Silmates Klingerit ukse juures, astus ta sellele sammuga vastu ja lausus:

„Vabandage, härra...“

„Klinger, Karl Klinger,“ lisas see kähku juure ja võttis mütsi pääst.

„Mu nimi on Moller,“ lausus daam ja ulatas käe. „Vabandage, et teid sääraselt telitan, kuid mul on selleks põhjus. Ma olen selle roima ohvrina langenu lähedalt sugulane. Ja ma tahtsin küsida teilt, kes on too härra Edelmann, kes vahistati selle roima tõttu, nagu teile üteldi politseis?“

Nad olid hakanud kõrvu edasi minema. Klinger nägu kattis tihe puna ja ta näis väga kohmetuna selle ootamatu kõnetamise tõttu. Liiatigi kui ta kuulis, et see ilus noor daam on lähedalt seotud isikuga, kes langenud roima läbi, milles kahtlustatakse tema kaasametnikku.

„Härra Edelmann,“ algas ta ebakindlalt. „Ma ei tea tust palju ütelda. Teenime ühes pangas. Ta on vanem ametnik kui mina. Minu teada väga korralik inimene; poissmees ja...“

„Aga mis oli tal tegemist minu isaga?“ sõnus preili värisema hakkaval häälel.

„Teie isaga... Ma tõesti ei tea... Kas tapetu on teie isa?“ küsis ta siis, otsides sõnu.

Preili noogutas jaatavalt.

Sel silmapilgul jooksis neile vastu ajalehepoisike, karjades sensatsioonilisest roimast. Klinger vabandas preili ees ja võttis ajalehe. Üle esimese lehekülje laiutasid end mitmekordsed rasvased päälkirjad saladusliku mõrva kohta.

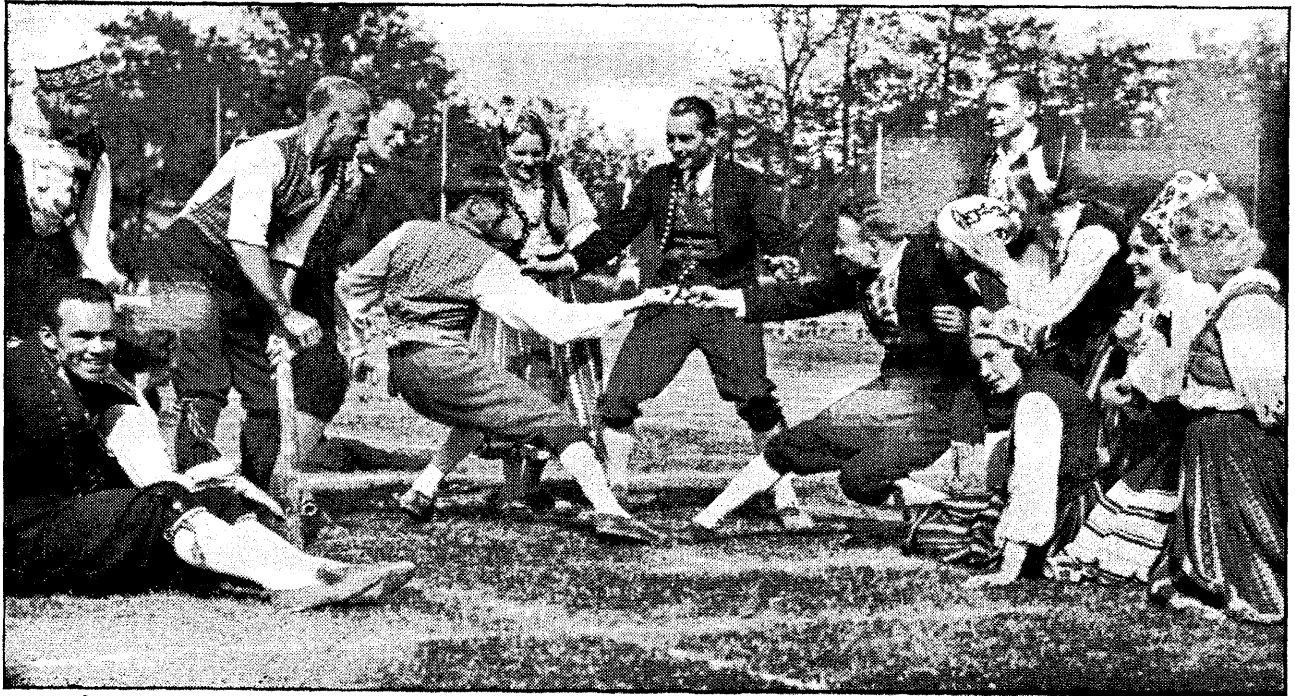
„Georg Moller,“ luges nüüd Klinger vaevukuuldavalt. Pöördus siis preili poole: „Vähemalt nime järgi ma teie isa küll ei tundnud. Kas nad Edelmanniga tundsid teineteist, seda ma tõesti ei tea ütelda. Aga kõik on võimalik.“

Flora Moller pühkis riipsmelt pisarad, mis olid sinna jälle ilmunud, ja seisatus, lausudes:

„Täna teid väga. Andestage, et nii viisakusetult tülitasin teid. Kuid see asi on mulle väga raske ja — salapärane. Lootus pisut selgust saada, kihutas mind sellele, et julgusin teid kõnetada.“

„See ei vääri miskiit tänu, mis võisin teile ütelda. Ma aitaksin, ma tahaksin teid aidata, kui aga kuidagi saaksin.“ Uskuge mind,“ kogeles ta nagu häbenedes.

„Ma usun,“ vastas preili Moller ja ulatas käe. „Nüüd lähen üksi.“

EESTI ESPERANTISTIDE SORMEVEDAMINE

Fot. K. Akel

Klinger hoidis ta kätt nagu mitte raatsides seda lahti lasta.

„Ehk tohiksin teid saata koduni?“ küsis ta siis tasa. „Täna, ei. Ma lähen üksi.“

Kuid vaadates mehele otsa nägi ta kaht nii südamlukku ja lapselikult otsekohest silma, et ei suutnud hoiduda lisamast:

„Kuid me vast kohtume veel kunagi, kui saatus tahab.“
„Tahan loota.“

8. Kuhu jäi kaelakee?

VAEVALT oli Flora Moller jõudnud lahkuda Klingerist, kui keegi elegantselt rõivastatud noormees jooksis talle juure.

„Tere õhtust, preili Moller!“ hüüdis ta elavalt ja säärasel toonil, mis ei lasknud kahelda, et see noormees peab evima küllaldaselt määralt seltskondlikku lihvi. Ta oli peaaegu vastand Klingerile. Kasvult mitte küll palju lühem, kuid sihvaka ja painduva kehaehitusega. Liigutuselt kärmas ja vaba, kuid distsiplineeritud. Ta kitsas nägu mustade juuste ja siniste silmadega mõjus üsna sümpaatseks, misjuures näojooned ilmutasid teatavat rafineeritust, enesevalitsemist. Rõivastuse järgi võis talle aga küll kergesti anda moe-keigari nimetuse. Kuna ta praegu oli ilmest veidi ärritatud, siis lisis see ta liigutustele veel enam vilkust.

„Taeva päralt, mis on ometi juhtunud!“ jätkas ta endise hooga. „Kas on see kõik tõsi? Ma ei saa seda kuidagi uskuda!“ Ta kiskus taskust ajalehe.

„Võite uskuda,“ vastas Flora Moller tasa, „kuigi ma ise ka meeleldi näeksin, et see poleks tõsi.“

„Andestage, ma jälginis teid juba tükk aega, kui tulite kellegi härraga. Tahtsin tingimata teiega isiklikult kokku saada, et kuulda teilt kinnitust selle hirmsa teate tõepärasusele... Kallis preili, mu sügavaim kaastunne tei-

le selle masendava saatuselöögi puhul,“ lausus ta tunde küllaselt, võttes preili käe ja suudeldes seda.

Flora Moller tahtis midagi vastata, kuid pisarad kurgus lämmatasid ta hääle.

Seejärel Edmund Friele laskis pilgul jälle libiseda üle ajalehe esikülje rasvase kirjaga ridade. Nad sammusid edasi vaikides, üks silmitses ajalehte, teise nägu poole nisti peidetud kõrge krae karvadesse.

„Ja mis võis olla selle teo põhjus?“ küsis Friele mõtlikult.

„Mina ei või ka seda mõista,“ kostus tasane vastus.

„Kas tal olid tõesti kõik asjad alles, nagu siin tähendatud?“ vibutas Friele lehte käes. „Kas te teate, mis asjad leiti tema juurest?“

„Ma kuulsin, et rahakott kõigi dokumentidega ja suurema summa rahaga oli alles; samuti ka uur, võtmed ja muud pisemad asjakesed.“

„Vast ehk teate ja lubate küsida, kui suur oli ta kaasasolev rahasumma?“ uudishimutses Friele edasi.

„Seda ma küll ei tea. Asjad on alles politseis.“

„Ja keda peaks politsei kõige enam kahtlustama? See oleks alles huvitav teada. Mis te ise selle kohta arvate?“

„Midagi ei tea arvata. Nähtavasti Martonile langeb siiski kahtlust. Kuid teisest küljest vaadates ei võiks seda temast iialgi uskuda,“ lausus Flora Moller mõtlikult nagu iseenele.

„Martonile!“ hüüatas Friele. „Harri Marton — see suur teie austaja ja kavaler! See on alles üllatav!“

Flora Moller vaikis.

„Aga millised jäljed viivad siis Martoni juure?“ muutus ta nüüd veel päätükivamalt uudishimulisemaks.

„Ta oli viimasena papaga koos ja neil oli mingeid omavahelisi asju sekeldada. Muidugi ei ütle see veel midagi, kuid kahtluse tärkamiseks annab siiski põhjust.“

„Nii-nii, ahaa,“ Friele tegi näo, nagu hakkaks ta asjast juba aru saama. Või teadis ta midagi?

Tšehhoslovakkia kristall Brüsseli maailmanäitusel

„See asi laheneb pea, võite mind uskuda,“ lausus ta Flora Molleri kodu ukse ees jumalagajäätul. „Võin teile kinnitada, et pole kaugeltki kõik päevavalgel; lähem aeg toob siin veel üllatusi. Kõll te saate nägema.“

Kui viis minutit hiljem Edmund Friele tormas kullasepaärrisse Väiksel Promenaadil, oli ta isa, viiekümne-aastane vanahärra Johann Friele, parajasti tegevuses päevase kassa ülelugemisega. Visanud korraks pilgu üle ninaotsale asetatud prillide ja nähes, et tuleja on poeg, jätkas ta rahulikult endist tegevust. Hõredaks jäänud juuksed ja pikad sorakil vurrud üle suu lubasid pidada teda vanemaks kui ta oli. Kalkide hallide silmade pilk suurte puhmasarnaste korvude all oli kiire ja alati kuidagi rahutu ning elevil. Aastakümneid kestnud tegelemine kallisasjadega, alatine ohusolek varanduse ja oma elu pärast olid jättnud jäljed kõigesse ta olemusse, tehes ta valvsaks, tähelepanelikuks ja umbusklikuks. Ja mitmetigi ebasäädukkude tehingute pärast vanglas veedetud aeg ei võinud olla mõjutult möödunud.

„Noh, Molleri-papa on läinud!“ hüüdis Edmund Friele kohe, kui oli silmanud, et äris pole kedagi pääle nende kahe.

„Mis?“ mühatas vanahärra ja pillas ühe raha klirisedes tagasi laadikusse.

„Läinud,“ kinnitas poeg salapäraselt, kõndides kiiresti ühest äri otsast teise.

„Kukkus s e l l e g a sisse või?“ küsis nüüd vanahärra, keda hakkas poja ülalpidamine ärritama

„Hullemini veel. Tema masuurika-hing vingerdas ära põrgusse,“ vastas see ja tegi sõrmega õhus tõusva spiraali.

„Mis sa jama,“ pomises vana Friele, kuid häälega, mis ei suutnud varjata üllatust ja uudishimu

„Loe ise!“ tõmbas poeg ajalehe taskust ja viskas isa ette letile.

Pisut väriseva käega kohendas ta prille ninal ja hakkas lugema. Poeg jätkas edasi-tagasi kõndimist. Korraks avas ta ukse ja vaatas tagumisse ruumi, kus oli töötuba. See oli pime, kuna sell ja õpipoiss lõpetasid töö harilikult kella nelja ajal.

„Kaelakeest võime nüüd ilusti suu puhtaks pühkida,“ ütles ta, kui arvas, et isa on olulisema osa artiklist juba läbi lugenud.

Kui isa nende sõnade järele jäi arusaamatuses talle üle prillide otsa vahtima, täiendas ta:

„Eks ma ütelnud — anna talle ära tuhatseitsesada krooni. Oleks asi korraks olnud. Aga ei — läksid paljut saama, jäid vähestki ilma. Sääl on nüüd sinu äriajamine ja „paraja momendi“ tabamine,“ lõpetas ta etteheitva vihaga ja löi rusikaga vastu letti.

Vanahärra jäi tükiks ajaks nende sõnade üle mõtlema.

„Egas veel pole hilja. Kõllap teab ka Molleri eit selle päritolu, samuti kui seda, et teist teed tal selle realiseerimiseks juba pole, kui ikka meie juure. Ja teiseks võib.“

„Mitte selles ei seisa asi,“ segas poiss ägedana vahele, „vaid et seda keed pole enam Molleril ega ka tema eidel.“

„Kus ta siis on?“ kohkus vanahärra.

„Selle peos, kes Molleri vagaks tegi,“ ütles poeg pikaäädase rõhuga ja löi sõrmedega laksu isa nina all.

Vanahärra silmad hakkasid kiiresti pilgutama. Ta vahtis jälle kord ajalehte, kord poja otsa.

„Ära praali midagi. Siin seisab selge sõnaga — „riisumise tundemärke kuritööl ei näi olevat, kuna kõik asjad, muuseas suurem summa rahagi, olid jäetud täiesti puutumata,“ luges ta veerides ja sõrmega järele vedades. „Noh, mis on sul veel ütelda?“

„Seda, et kaelakee alalolemisest ei lugenud sa säält sõnagi.“

Vanahärra jäi jälle mõtteisse. Siis järsku näis talle hää idee saabuvat.

„Ega Moller hull polnud, et ta õhtul välja minnes oleks briljandid ühes võtnud. Ja millekski seda? Ta teadis liigagi hästi, et siin linnas tal selle rahakstegemiseks

*GLAS ISAC
Kuulsamaid Ruhnu hülgekütte*

juba teist kohta pole. Egas me muidu ta pärast kaubelnud kaks nädalat. Mõtles ise — kaks nädalat, ja vana Molleriga; iga päev vedas enese siia, see peaks juba midagi ütleva. Kaelakee on praegu ta teraskapis, see on kindel. Homme tuleb minna sinna ja teha eidele selgeks, mis see värgike võib talle veel kaela tuua, ja siis on see minu peos mitte tuhatseitsmesaja, vaid ainult seitsmesaja eest,“ lõpetas ta võidurikkalt ja viskas ajalehe pojale näkku.

„Küll on tore teooria,“ venitas poeg pilkavalt ja las kis suitsurõngaid vastu lage. „Väga tore. Ainult see väike viga on, et ta pole algusest lõpuni muud kui mõttetud, selge vanaema muinasjutt.“

Ta suunas pilgu oma sigaretile ja suitsetas rahulikult edasi, kui püüdes sellega anda oma sõnadele enam kaalu. Vanahärra läks mõmisesedes tagasi kassa juure ja hakkas jälle rahasid korraldama.

„Ütle mulle,“ sõnas siis Edmund Friele, nõjatudes rin nuli letile, „mispärast see Moller siis õige ära koksati?“

Teine kehtas õlgu, mis pidi ütleva — kust mina tean.

„Vaata siin kivi all see väike õngi. Polnud teist põhjust, kui ainult — briljandid. Too mehike eksis ainult sellega, et arvas teisi kaasteadjaid mitte olevat. Seda tõendab ju kõige paremini see, et ta jättis kõik muu puutumata — politsei ninapidi vedamiseks. Ja see läks tal suurepäraselt korda. Näis, kas tal kõik järgnev ka nii libedasti läheb. Teadsin juba varemalt, et sel poisil nuppu on.“

„Kellest sa sääli seletad?“ pomises Friele, kassat kinni lükates.

„Tee, et me minema saame. Kell juba varsti seitse,“ ütles see, nagu mitte kuuldes isa küsimust.

Nad tõstsid akendele ette rasked raudtrellid, lukustasid kõik ukсед mitmekordselt ja hakkasid kodu poole minema.

„Kas tead,“ lausus siis äkki poeg, mulle pole see isik saladus.“

„Kes?“

„Molleri teise-maailma saatja.“

„Mis sa jälle jamad,“ pidi vanahärra lausuma pahural ilmel. „Politseigi ei tea veel, ja nüüd sina...“

„Politsei võib küll mitte teada, aga mina tunnen teda kui iseennast.“

ÕUNA PROOVIMINE

Nähes aga, et isa ei võta seda juttu kuigi usutavana, lisas ta energiliselt juure:

„Sa ei usu? Võin kihla vedada kui paljule aga soovid. Noh?“

9. Teine kahtlusalune

MAX EDELMANNI ülekuulamine ei suutnud ka tuua kõmulisse tapmisloosse suuremat selgust, küll aga paisutas kahtlustuste hulka ja segas jälgi. Esiolgsel ülekuulamisel politseis pidas Edelmann end ülal väga rahulikult ja külmavereliselt, kuid upsakalt; vastuste andmisega ei rutanud ja taotles kõigiti jätta muljet, et tema sidumine säärase asjaga, kas või kahtlustusegi näol, on juba ülekohtune tema suhtes. Molleri surmateate võttis ta küll vastu ilmse üllatuse ja imestusega, kuid see ei avaldanud temale kaugeltki säärast rabavat mõju, kui Harri Martonile.

Ta ei suvatsenud istuda, hoolimata Bertingsoni mitmekordsest palvest, vaid kõndis tuba mööda edasi-tagasi, käed seljal, mõtlik pilk kas laes või oma saapaninadel.

„Ütlete, et teil polnud ettenähtud kokkusaamist Georg Molleriga ja et tema istus üks lauas, kui teie saabusite „Dorisesse“. Kuid millisel otstarbel või põhjusel läksite õhtul päälle kella üheksat üksi restorani?“

Edelmann vaatas korraks lakke, siis põrandale, kõndis mõned korrad üle toa ja sõnus:

„Mul on see lihtsalt mõnikord kombeks, et vahel õhtuti lähen lokaali ja joon pudelikese õlut ning kuulan muusikat. Enamasti leian ikka kellegi tuttava eest, kes palub mu oma lauda, ja nii pole see sugugi oluline, et lähen üksi.“

„Ja eile õhtul palus teid oma lauda Georg Moller?“

„Jah.“

„Olete sageli viibinud Molleriga „Dorisese“ või mõnes teises avalikus kohas?“

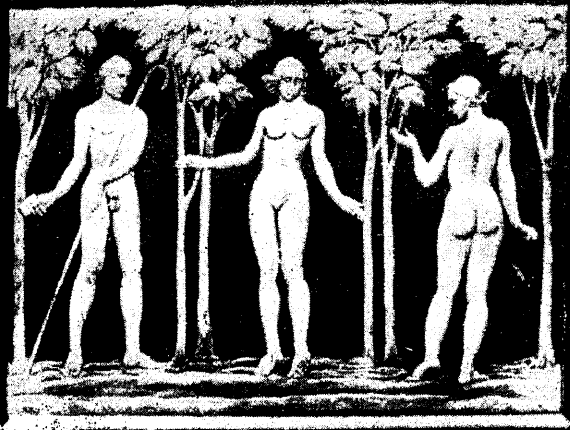
„Ei, mitte kuigi sageli.“

„Mis vahekord oli teil Georg Molleriga?“

Intelligentsemaid mustlasnaisi Eestis (Koslovskid)

(Järgneb)

J. DRAHONOVSKY: PASTORAAL

Kristall Brüsseli maailmanäitusel

SILMISSE tikib ümbrus femiinise, käsitöökorvilise üldmulje: tänava tuihall vaip, pudenevast, määrdund valgest villasest lõngast maja taeva helesinine DMC nr. . . . , boalikrohelus, üle kõige ripub päikese ookrivarvilisi siidilõimi — kiiri. Läbi värava vahib vastu kahekordne krohvitud maja, just — kui määrdund valgest lõngast. Selle uksele tänavalt loetavad kaks suurt „nimekaarti“ — *Naiskutsekooli õblemise osakond. Naiskutsekooli kudumise osakond.* Ning kella man vasakul plaadil juhataja elukorterile viipav nimi: *Anni Varma.* Naiskutsekooli päähoone. Alumistest akendest paistavad kangasteljed. Kuid ei laula vuhisedes süstikud nobedais kätes. Teljed puhkavad. Neil on suvine vaheaeg. Puhkavad vaikuses ka lõbusate hääletesuminaga õmblusmasinad ja muud kärarikamad või käravähesemad töövahendid — kogu naiskutsekooli „linnajagu“. Linnajagu, sest suures avaras aias on veel rida maju, mis kuuluvad Naiskutsekoolile.

Siin siis õpivad ja töötavadki neidised, kes muudavad Eestit väliselt ilusamaks, kultursemaks, mugavamaks, maitsekamaks, aia, kodu ja rõiva taset tõstes, kes loovad hädavajalikku ning igapäise pühapäiseks ning kunstiteoseliseks. Kooli enese kodu, peab ütleva, on mitmetigi koolile kõlbmata. Üht siin puudub ja teist siin puudub ning ruumi kitsikust on üle liiga. Kuid sellasegi kodu pärast on tulnud võidelda. On oldud sunnitud aega ja ruume, töövõimalusi kokku lappima, õpetajad ja õpilased pidid kahe tunni vahelisel napil „puhkeajal“ jooksmas eritänavaile asuvasse tööruumidesse. Sõda on peetud niiskuse, pimeduse, vihmaga. Kord jällegi ähvardab lagi telgede raskuse käes kokku variseda jne. jne. Palju hädasid praegugi. Ent järgmiseks, s. o. 15 a. juubeliks — 1937. — loodetakse olla oma katuse alla, eeskujulikult ehitatud, aastate kogemusi arvestavas majas.

On aasta 1921, kui avatakse praegu 13-ne aastane esimene täieliste õigustega *Linna Naiskutsekool Tallinnas.* Astuda võib siia iga 6-kl. algkooli lõpetaja. Kohe algusest päle algab töö laias kaares — 4 osakonda avatakse kohe. Need on rõivaõmblemise tikandusega, kudumine värvimisega, majapidamine aiatööga. Esialgu kestab töö igas osakonnas 2 aastat, 1931./32. a. kavalts loeme juba 3-aastasest õppekestvusest (väljaarvatud majapid.). 1934./35. on õppetöö kestvusest kõik harud 3-aastased, üksnes hiljem juure tulnud moe osakond on ühe-aastane.

TUI

Pilk Tallinna Naiskutsekooli

Aga uuendusi, uuendusi tuleb siia perre. Uue koolireformi kohaselt kool muutub sügisest päle *kutseskesk* kooliks, kus õpetus kestab 4 aastat. Terve väljapool kutseala üldhariduslik õpetus viiakse üldhariduslike koolide tasemele. Võõrkeeleks oleks prantsuse keel, sest sellest saab kõige rohkem kutsekoolile vajalikku literatuuri. (Kudumisosakonna jaoks kaaluti koguni rootsi keelt, kuna Rootsi selle ala kaitseingliks. Inglise võtta vaid nende halb köök. Egas moe asjuski inglase saavutused pole suurel lööknumbrid).

Siit, keskkoolist võimalduks edasipääs uutesse, veel loodavasse kõrgemasse kutsekoolisse ning säält ülikooli mõningaisse fakultetidesse. Aga ka gümnaasiumi on õpilastele avatud uks — neile, kes on kutsekooli valides valinud oma andele ja huvile mittevastava tee.

Kooli töö põhimõtteks on anda senisest rohkem spetsialiste ning laialdasemaks kaugemaks sihiks on kodukultuuri tõstmine just spetsialiseerimise kaudu. Üht ala tuleb põhjani läbi võtta — alles süvendamise kaudu on võimalik saada puhast tööd. Nii, näiteks, majapidamise osakond kujuneks toidustamisalaks ja säält tuleksid naiskoad. Viimastele praktiseerimiseks avatakse resto kitsamale ringile. See oleks tee, millel luuakse eesti köök ja viiakse ta ka ausse. Kool on palju mõjunud kaasa me kodukultuuri tõstmiseks, kuid see mõju peab ulatuma kodust kaugemalegi — kohvikusse, restorani, avalikku ellu. Üldse tahetakse nagu seni rõhutada kodukultuuri töös üha enam *rahvuslikku* omapära.

Õieti on aga Naiskutsekool kui niisugune ise omapärasemaid koole maailmas. Siin on kõik neli eriosakonda antud ühes koolis ja need 4 on koondunud üheks tervikuks. Eestis ei jatkuks ju ainelisi kandejõude igale osakonnale erikooli asutamiseks. Et säärase kooli juhtimine on raske ja nõuab eriteadlast igal alal, siis ometigi pole liialdus ütelda, et juhataja *Anni Varma*, on seda täiel määral. Tema on kool südamelehedane ja väsimatult

Tallinna linna Naiskutsekooli sisustamisvahendeid, kudumise osakonnast

eilsesse, tänasesse ja homsesse

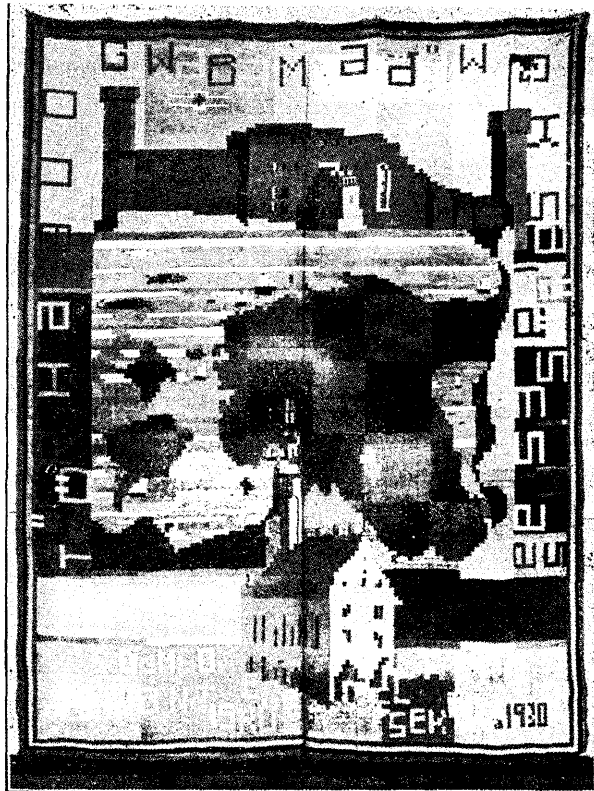
kannab ta igaaastastest välismaistest õppereisidest uusi kogemusi, uusi ideid kokku, kooli nivoo tõstmiseks. Tema on voolinud mõttes ja tegevteos teostanud selle kooli agarate abiliste abil. Raugemata töövaim, armastus kooli vastu, suur isiklik organiseeriv ja loov and — nende komponentide liitudes on sündinud Naiskutsekooli töötava ja energilise eesti naise tahtest algatatuna, — elutöö, mida õnnistab iga eesti naine. Ning jädasi läheb samas vaimus! Ei ühtki sammu arengu teelt kõrvale! Mis koolile vaja, seda peab saama. Asi peab minema. Raamatukogu täiendamiseks vaja raamatuid. Raha andev instants küsib: mitmes koolis saab seda raamatut kasutada? Vastab juhataja: „Mitte üheski teises koolis. Ainult meil! Aga see raamat peab ostetama.“ Kindel ja resoluutne sihtide taotlus. Ja et juba jutt raamatukogust, siis lisatagu, et Naiskutsekooli raamatukogu sisaldab kõige rikkalikumalt kutsekoolist kirjandust ja jooksva moe- ning kodukultuuriga ollakse kontaktis 20 välismaa + veel kodumaiste žurnaalide kaudu. Mõned neist raamatuid maksavad 200 kroonigi! Literatuuri hankimiseks on tehtud kõik võimalik. Kooli arhiiv jällegi sisaldab õppevahendeid, millistele pole paralleelkemplaaare isegi meie muuseumis.

Kooli hääd marki tunnustab mitte vaid Eesti, vaid ka välismaa. Lätlasil on olnud siit mõndagi õppida. Kooli nime on kannud Eestist kaugemale näitused Helsingis, Berliinis, Praahas, Brüsselis. Suurenevast huvist kooli vastu kinnitab kodumaal kas või näituse külastajate arv. Esimesel aastal oli see 500—600, nüüd viimasel — rekordiliselt, 11 000! Ent kõige kindlamat meelt räägib õpilaste suur tung kooli. Ei saa kunagi võtta vastu kõiki tahtjaid, sest puuduvad avaramad ruumid. Tungi võib seletada kooli

ANNI VARMA

Tallinna 1. Naiskutsekooli juhataja

Kunstnik ADAMSON-ERIKU kavandi järele Tallinna linna Naiskutsekooli kudumise osakonna poolt valmistatud eesti kaardi kujutav dekoratiiv-seinavaip

suure elulähesusega. Lõpetaja tulevikuväljavaated on hääd. Elu v a j a b selle kooli lõpetajaid rakendama oma teadmisi ja oskusi nii või teisiti. Neile on valla pidevad instruktoriga kohad naisorgide man. Nad avavad ise kutsekoole, on juhatajad, nagu seda on senistest lõpetajaist suur osa. Vahel on koole, kus terve õpetajate koosseis on pärit naiskutsekoolist. Sääljuures on õpetaja-praktikandi (3 a. praktikat) palk kogu praktikumi ajal samane kui kutse omandanud õpetajalgi. Iseseisvana tööle asudes viib lõpetaja endaga kaasa kindla klientuuri, — veel üks tõendus, et naiskutsekool on väga elulähedane. Naiskutsekooli tellijaskond on nii suur, et kevadeti, näiteks, ei saa rahuldada kõiki tellimisi. Sama tellijaskonnaga tegeleb tellimisi vastu võttes õpilane koolis, võidab nende poolehoiu. Kooli lõpetades ei pruugi ta tööd paluda või kannatada pettumust. 60—80—100-kroonine kuupalk on talle kindel. Muidugi oleneb läbilõõvus isiklikest omadustest, väljaspool puhtoskuslikke, kuid enamus lööb läbi.

Ses koolis lõpetamiseni õppida pole aga sugugi kerge. Igatahes mitte nii kerge kui seda väikekodanlik agulipreililik eelarvamine halvustavate tähendustega „supikool“, „pesukool“, mõtleb. Avarama vaatega naine teab, et majapidamine, õmblemine, — iga ala ses koolis on omaette teadus ja kunst, on loovtöö. On midagi ajudega, maitsega ning fantaasiaga inimestele, mitte rumalaile. Õpilasel peavad olema arenenud meeled. Täpne silmamõõt, vormi- ja värvitunne, loov and. Maitsemisemeel, mis eristab peenemaidki vahesid. Siin peab olema kodus kõigi alade minevikuski, tundma pitside ja kudede eilset ja täna, nende sündi. Lõpetades ületavad õpilased, näiteks, iga tavalise õmbleja joonistuses, loovas kompositsioonis, neis on seda sädet, mis käsitöö muudab kunstiks. Viimast tagab alles and ja huvi. Ütlema peab, et filter sisse- kui väljaastumisel on tugev.

Linda Künnapas

Tüdruk õuekolmnurgast

ENDEL KULL

Temalt „Olionis“ varemalt ilmunud
„Pihtimus“ ja „Karmid noored“

(Järg)

SAGELI mu oodatu oli juba õues, kui istusin akna juure. Naine pildus tuvidele leivaraasukesi. Suure pilvena nood piirasid teda, lendasid õlule ja isegi pähe. Ta naeris, oli õnnelik. Vihastusin vahest enesele. Miks vahin ma selle tüdruku järele? Ja ma ei vaadanudki enam tüdrukut, vaid katsusin loendada tuvide arvu. See ei õnnestunud aga mul kuidagi. Pingutasin. Teadsin, et olin hajali, kuid end koguda ma ei suutnud ikkagi. Varssi unustasin, et pidin kätte saama tuvide arvu, ja ma vaatlesin taas tüdrukut.

Päevpäevalt arvasin end teda paremini tundma õppivat. Mu mõtted tüdrukust tormasid mööda eelarvamuse rööpaid, mis lähtusid esimesest nägemishetkest mulle teadmata kuhu. Mu fantaasia jättis talle vaid ta keha. Hinge lõi ta talle oma soovi kohaselt. Ja iga ta toiming ning reageerimine välismaailmas, s. o. õues näis sobivatki tolele fantaasia loodud hingele.

Olin veendunud, et talle polnud puhunud vinged elutuuled. Vähe pidi ta minu arvates tundma elu varjukülgi ja viletsusi. Tal pidi olema mugav kodu ja hääd vanemad. Taibanuks ma tollkorral küsida, miks pidi see nii olema ja mitte teisiti, siis ei suutnuks ma sellele vastata. Eelarvamused dikteerisid mulle aksioomi ja ma võtsin selle säärasena.

Ning siis leutasin ma midagi: ei tarvitsenud nukurustada sellepärast, kui minu oodates ei tulnud tütarlast õuele. Mu fantaasia sirutas nüüd otsekuu nägematu kää, tõi ta naabermaajast ja asetaskeset enese loodud olukordadesse ja ümbrusse. Istutas ta lillena kehvalt tõelisuse pinnalt ebatõelisuse sigivasse mulda. Ta ei närbunud, vaid kasvas uues kohas lopsakamaltki. Nii tekkisid minu ja tema vahel olematud kõnelused, olematud jalutamised kahekesi tänavail ja pargis, olematud seltskonnaski viibimised temaga. Ta oli mulle olematuna kõikjal hää

seltsiline. Minus kunagi aset leidnud soov, kohata teda kunagi tõeliselt väljaspool õuekolmnurka, haihtus.

Suve saabudes mul polnud võimalust ainsamatki päeva maal veeta. Hingasin tõrvatud papp-katuste ja kuumusest pehme asfaldi kibedat hingust. Päike oli kui ääsiavaus, millest paistis vastikult tulikuuma lõõma tänavalle. Ka tema — tütarlaps kõrvalmajast — näis taluvat sama saatust kui minagi. Noil kuumil ilmul nägin teda hoopis vähe, sest ta viibis õue-osal, mida mulle keelas nägemast kuurikatus. Sääli oli vist rohkem vilu. Jõudsid päevad, mil teda üldse enam ei näinud. Mu esimene mõtte oli: asus teisale! Ma ei tea, kas olin kurb juhtunu üle või mitte. Polnud selleks küll ju mingit põhjustki. Ometi torkis mind isesugune rahutus.

Möödus täpselt nädal päevast, mil nägin viimati, kui ta naasis. Nähtavasti ta oli viibinud selle nädala maal. Kui nüüd puhuti teda taas õuel nägin, meenus mulle alati avarus ristikuväljade kohal, lõokese sillerdus, leigena loksuvad veed, palistatud roheliste vesikasvudega, ja tükk puhassinist taevast kui kallist kangast. Ütlesin enesele, et jälle anda toitu oma rumalatele kujutelmidele: „Ta tuli mulle järele, et viia mind enesega kaasa, vaatlema paatseks muutuvaid rukkivälju ning seda, kuis tuuletuul suviõil horisondil ristati sähvivad pälgud küpsetavad rukkist“.

Ja me veetsime mu kujutelmades sügissuvepäevi kahekesi, keset sülle langevat loodust. Tegime pikki matke mööda maanteid. Jalutasime viljapõldude rohelisil põlupeenrail. Loopisime õhtuti järve, kus nägime eha kiharite peegeldust, kive. Ootasime tanumeis karja kojutulekut. Murdsime kaseoksi ja viisime tuppa. Paraku nood ei lõhnanud nagu kevadel, küllap aimasid endid varitsevat surma.

Üle kõige nende piltide hõljus suur rahulolemine. Taas hakati linna tagasi saabuma. Ööd hammustasid hommikuti ja õhtuti päevad pala kaupa lühemaks. Niiske tänavaprügitus ja asfalt läikis õhtuti tulede paistel tuhmilt. Tüdrukul naaberõuest muutusid õuel viibimised vaid lühiajaliseks hädavajaliseks käigeks. Nägin teda harva.

Ühel sügisõhtul hulkusin tänavail eesmärgita. Vaatlesin, kuis valgusreklaamid põletasid sinakashalli pimeduse sõnu. Kõndisin tihedama rahvahulgaga kaasa ja leidisin end kinoukse eest. Inimesi tuli ja läks, inimesi vaatles vitriinis olevaid pilte. Eideke trügis tihedas rahvahulgaga ja sosistaval, kähiseval häälel hüüdis ajalehtede nimised, milliseid ta müüdas. Tormati aplate nägudega kinno — otsekuu saamale. Tuldi välja süstituna *happy end'i* vaktsiiniga realiteedi vastu. Sel õöl teostuvad inimeste unenäos nende unelmad nagu ilmiski. Ent hommikul tervitab neid tõsielu ja nad ihalevad taas, kunagi õhtu minna saama uut portsjoni — äraolemist. Vaatlesin vitriini pilte: suudlusstseenid, autosõidud, tants luksuslikus lokaalis, tõstetud käsi revolvriga... Mu kõrval hakati järsku tõuklema, keegi tormas mulle jalale. Astusin kõrvale, et liikuda edasi. Ei; ma ei tunnud tarvidust kinno minna. Liikusin jälle niiskeil kõnniteil. Puiesteele jõudnud, astusin laialt kõnniteelt kõrvale, et süüdata

paberossi. Sattusin gaasilaterna rohekas valguskoonusesse. Süüdanud paberossi, märkasin, et ma polnud üksi selles valguskoonuses. Tundsin, kuis kellegi pilgud imesid end mu näkku kui kaanid. Surusin enese vaate vastu, et rebida lahti teise vaatest. Mulle naerdi. Tänavatüdruk nõksatas, värvitud huulil naeratus, lähemale.

— Härra, kas me ei läheks kuhugi, kus on soe ja hubane?

Kehitasin õlgu, sest ta näis mulle äärmiselt tuttava. Ning siis midagi minus äkki rebenes. Too oligi tüdruk õuekolmnurgast! Pomisesin, ootamatusest üllatunult ajapuudusest ning astusin laiale kõnniteele, millel puunõrad filtreerisid valguse. Pimedas võtsin taskust rätiku ning pühkisin üle näo, sest otse füüsiliselt tundsin veelgi säääl laterna all mulle heidetud pilke.

Õhtul ma jalutasin kaua väljas ja mõtisklesin. Mu mõtted tulid tüdrukule laterna all rohekas valgusekoonuses, et lähtuda sääält kaugenevat mõtterada.

Meenus lapsepõlvest kunagine juhtum. Mulle meeldisid hullusti linnud; nende lennates või mu akna all sirelipõõsal istudes haaranuks ma neid alati pihku, kui see võimalik olnuks. Kunagi aga oli üks linnuke räästa alt eksinud pööningule ja peksis säääl pääga vastu akent, otsides väljapääsu. Tabasin ta sääält. Jälginud sirgukesi vabaduses ning silmitsedes nüüd linnukest mu peos, oli tunne, nagu oleks midagi katki ja poriseks tallatud. Mulle ei meeldinudki lind lähedalt vaadatuna. Mu silmad ekslesid hajameelselt ta sulgede värvilaikudel. Pettununa avasin akna ja vabastasin, midagi veel mõtlemata, linnuke. Tunded, millistest räägivad (vähemalt vastavais kirjutusis) linnukese puurist vabastajad, jäid minust eemale.

Kui taas mõtlesin äsjasele kohtumisele ja mulle silmi kerkis tüdruku ilme, kuju ja kehahoid lähidalt, siis virutas tõelisus tolele, mille olin loonud kujutelmas õuekolmnurgas nähtu põhjal, jalaga hoobi näkku. Minus ei olnudki mingit kujutelma neiust kõrvalmajas. Nagu peegelsile järvepind äkilise ilu tekkides kattub tiheda peene lainevõrguga, mis hävitab kõik kaldalt vastupeegelduva, jätmata järele isegi mõnda üksikut groteskset joont, — nii sündis ka minu kujutelmaga.

Kui läksin koju ja tornikella kaksteistkümmend lööki hulkusid pimeduses, mul polnud säilinud räbalaidki kujutelmast, tole tüdruku senisest plastilisest kujust. Selle asemele vilkus nüüd vaid valguskoonuses olev tänavatüdruku foto.

„Nüüd, mil tean, kes on ta, kas ei võiks ma temast tõelisusele lähemat kujutelma luua?“ mõtlesin kuuldavalt, oma korteriust lahti tehes. Takistab mind see seda tegemast, et ta on tüdruk kõigile, mitte *unibus* ega *pluribus*, vaid — koguni *omnibus*? Oh, ei, see pole takistuseks. Ma vaid ei viitsi seda enam teha. Olen kui laps, kes seebimulle puhudes neid üha purunemas näeb ning siis — säärasest ajaviitest tüdineb.

Endel Kull

Aleks. Peterson

SUUR KATK TALLINNAS

(Järg)

SÕDIVATE riikide sõdurid olid väga metsikud ja panid rahulikkude elanikkude kallal toime kõige kole-damaid vägivaldtegevusi. Türklased ja paganad polevat olnud nii metsikud, kui rootsi ja poola sõdurid rahulikkude elanikkude kallal. Katk möllas kuni 1603. a. sügiseni. Alles siis, kui saabusid sügiskülmad, hakkas katk vaibuma ning kadus kevadeks hoopis.

Ei möödunud 20-net aastatki kui katk jälle Tallinnat külastas. Üksikuid juhtumeid tuli varemaltki korduvalt ette, kuid epideemiaks need ei kujunenud. Nii loeme kroonikast, et a. 1623 toodud katk Stockholmist, kus ta möllas, ka Tallinna. Taud nõudis sadama eeslinnas hulga ohvreid, kuid linna enesesse ta ei ulatanud.

Pärast seitsmeaastast rahu hakkas Eesti- ja Liivimaal jällegi vaenuvanker veerema. Rootslased sattusid sõtta oma vanade vaenlaste — poolakate ja taanlastega. Neile seltsis veel Venemaa. Rootsi võitles meeletult ja püüdis oma suurriigi võimu ja autoriteeti iga hinna eest säilitada. Polnud rootslastel kerge sõdida. Alaliste sõdade tagajärjel oli raha lõpenud otsa ning rahvas kannatas nälga ning puudust.

Rootslased panid küll venelastele vihasele vastu, kuid ülevõimu vastu ei suutnud vahvuski midagi teha ning rootslased taganesid. Tartu ei suutnud venelaste lainet tagasi lüüa ja alistus. Ka Narva kindlus läks venelaste haldusse.

Lõunast aga tungisid päälle poolakad. Ainuke kindlus, mis vaenlast ei kartnud ja kus inimesed tugevate müüride taga võisid olla võrdlemisi julged, oli Tallinn. Sinna siis jooksid kokku kõik, kes tahtsid oma elu päästa halastamatult sõjavankri rataste alt. Tõsi, vaenlased ei pääsnud Tallinna müüridest üle, kuid hirmsam hävita- ja kui sõda, tungis siiski linna. See oli katk.

Rootsläagne Tallinn

Ei ilmunud kuri töbi Tallinna ootamatult. Taud oli meie maad hävitanud juba tükk aega nii maa kui merepoolt. Venemaal oli katk tapnud üle 200.000 inimese ja lähenes pikkamisi Maarjamaale. Juba oktoobrikuul 1656 oli katk otsaga jõudnud Pärnu ja tappis säääl hulga inimesi. Ka Danzigis, millega Tallinn pidas elavat kaubavahetust, laastas katk. Danzigist töid laevad selle ka meie päälinna.

Esimesed teated katku Tallinna jõudmisest leiame suurkaupmehe Claus Stedingi kirjast ühele oma ärisõbrale. See kiri on kirjutatud 14. juulil 1657.

Kaupmees kirjutab: „Jumal on Tallinna linna karistanud raske katkuga. See levib meie linnas iga päevaga üha rohkem. Katku haigestunud inimesed surevad ruttu. Mõned on haiged vaid ühe päeva, siis on nad juba surnud. Mõned aga peavad koledale haigusele vastu 2—3 päeva. Neist, kes juba haigestunud, ei pääse enam ükski eluga. Kes vähegi saab, see läheb maale. Kuid sääälgi on hädaohtlik olla, sest vaenlane võib iga silmapilk saabuda. Linnas on kõik viinakeldrid suletud ja ka teistest kauplustest ei müüda midagi. Halastaja jumal ise tulgu ja pööraku see raske katsumine meilt ära“.

Linnast maale põgenejate hulgas oli ka kodanik Stending. Tema läks alul Liivimaale, kuid pidi sääält varsti poolakate kartusel tulema Harku mõisa, et olla Tallinna kaitsvate müüride läheduses, kui venelased ehk nagu neid tollal nimetati — moskoviidid peaksid tulema.

24. juulil kirjutab tema prokurist Haecks oma sõbrale, et katk möllanud juba 8 pikka kuud. Haigus saanud alguse sadamast ja tulnud siis ka linna: „Kõik majad on suletud. Kusagil ei näe enam inimesehinge. Kaubanduslik tegevus seisab, sest sel koledal ajal ei taha keegi midagi osta. Juba kolme nädala eest saabusid Amsterdamist kaubad, kuid neid ei saa välja pakkida, pole inimesi. Lahkun varsti linnast, sest siin pole elu kuigi kindel“.

Õudsest katkuajast on veel säilinud dokument, mis üksikasjaliselt kirjeldab seda koledat aega Tallinnas. See on linnasekretäri Joh. Vestringi kiri Eestimaa kubernerile Bengt Hornile. Vestring oli Tallinna raadi põlv komanteeritud Rootsi sõjaväe ülemjuhataja krahv Magnus Gabriel de la Gardie juure, kes asus oma sõja-

jõudega sel ajal Liivimaal. 24. juulil pöördus ta sääält tagasi ja tuli oma mõisa, mis asus Viimsis. Säält ratsutas ta kubeneri lauamõisa, et temale anda üle de la Gardie kiri, kus nõuti paari raehärrat Paide, ühisele nõupidamisele. Tallinnas aga ei peetud tollal enam raestungeid, sest linnas oli vaid paar raehärrat ja nendegi majades oli juba katk.

„Katsusin linnas elada nii kaua, kui vähegi sain. Nüüd pole see enam võimalik. Katk on tunginud ka minu Viimsi tallu ja ma pidin sääält lahkuma. Kõikjal näed vaid katkuhaigestunud. Kui hommikuti ratsutad linna tänavatel või linna läheduses, siis näeb silm kõikjal laipu. Neist tõuseb halb hais ninna. Õnnetust linnast ei saa enam suutäit süüa ega kruusitäit vett. Inimesed on muutunud metslasteks. Neil ei ole enam miski püha. Nad röövivad ja tapavad, homme aga on nad ehk surnud. Linnas ei ole enam mingit korda ega ülemust. Katkuhaiged tungivad taudisurnud inimeste majadesse ja röövivad need tühjaks. Neid ei julge keegi takistada, sest nii röövliks kui ka majades pesitses ju surm. Linnas on küll relvastatud sõdureid, kuid neil pole enam ülemat, sest katk on leidnud tee ka linnasõdurite majori majja. Jumala tahe võib inimest tabada kõikjal. Nii mõnigi raehärra, kes katku eest põgenenud maale, on just säääl katku surnud“.

Nii kirjeldab see mees elu katkuses Tallinnas.

Juba juulikuul oli katku hävitustöö kasvanud hirmsaks. Augustikuus paisus aga katku jõud suuremaks. Iga päev maeti ligi viiskümmend laipu. Alul maeti surnud linnased, nagu seda nõudis komme, kirikute põhjade alla. Need olid aga varsti surnutest tulvil. Ei suutnud katkusurnuid mahutada ära ka kirikute ümber olevad kalmistud. Need olid niivõrd laipu täis, et ei olnud enam jalatäitki vaba ruumi. Viimaks ei jäänud muud üle, kui laibad veeti ilma jumalasõnata linnast välja ja maeti ühishaudadesse. Suur auk kaevati maasse ja surnud aeti sinna sisse ja siis ruttu muld pääle. Matmisealust ei peetud. Ei olnud selleks ka õpetajaidki. Need olid kas katku surnud või linnast lahkunud. Ei saanud jumalateenistusi pidada ka kirikutes, sest need olid raipehaisu täis. Kirikute alused olid ju laipadega täistopitud, mis ime siis, kui need hakkasid haisema.

Tule nüüd . . .

(Haiglas)

ARNI kõnnib Toomel. Ta ronib läbi järsumad kaldad, jalutab mööda kruusaseid keerlevaid jalgteid, istub puudealuseil pinkidel. Kui ta paari aasta eest hoopis pisikesel poisikesene toodi linna, ei suutnud ta harjuda ühegi teise kohaga kui sellega siin, ja ta pole veel tänini seda õieti suutnud.

Siin on nagu teine riik ja teine elu kesk linna. Käijate samm, mis all linnas on tormav ja kiire, tasandub siin aeglaseks ja rahulikuks. Mõni vanaproua lükkab enda ees lapsevankrit, mis hääletult libiseb üle kruusa. Kõik on siin vaikne ja rahulik, inimeste kõne ja kogu olemuski, nagu käiks siinne elu linna omast mõned sajandid taga. Suur, hall ja mõtlik kirikuvare hiiglapuude vahel nagu manitseks inimesi tasasusele.

Puude kroonist pudeneb juba kollaseid lehti murule ja kruusale.

Kui raekoja kell taob kolm kumisevat lööki, tõuseb Arni pingilt ja hakkab kähku minema. Ta tahab külastada Jürit, kes olles turbarabas töötades külmetanud jalad, on juba pikemat aega haiglas. Jüri on Arni esimene suurim sõber, pääle Rabasoo vanaema, kes olnud ta kasvataja kuni seitsmenda eluaastani, mil Leena, ta ema tuli ja viis ta, oma neiu põlves sündinud lapse, linna. Võõras oli poisikesele linn, sama võõras ka ta ema, kuna tõeliseks emaks oli talle olnud ta vanaema. Ema oli talle ainult Leena, kelle kombed, eluviisid ja olek tundusid talle vastikud ja inetud. Arni tundis end linnas rõhutuna, üksikuna ja mahajäetuna, kuna Leena, nagu ta koges, oli karm ja helitatu naine. Pisut teisemaks muutus ta elu, kui Leena juure kolis Jüri, tööline, kes käis linna taga turbarabas. See oli tugev, kuid hääsüdamik mees ja Arni sõbrunes temaga kohe. Kodustes tülides kaitses Jüri teda ema ees, kinkis talle sageli väikesi, poisikesele sobivaid asju ja oli talle sõbralik, nagu polnud seda talle keegi pääle vanaema. Nüüd kõnnib Arni haigla poole, et otsida üles Jürit.

Nagu tardununa seisab suur pruun maja puude vahel. Mingi külma vastumeelsuse tunde jätab ta hinge. Maja ligiduses oleva keldri raudukse poole piilub Arni ja kujutleb säält tulevat lagunemise lõhna. Selle õudse tunde saatel avab ta haigla suure klaasukse ja astub jahedasse koridori, kust lai keerdtrepp viib üles. Ülal on teine koridor, mille kummaski otsas oleva ukse ülemine osa on värvilisest klaasist, millele maalitud suletud silmadega ja kokku pandud tiibadega inglipää. Kummagile poole viib koridori palju uksi. Paremalt on meestehaigla ruumid. Haigesaali valged ukseid on laiali, kummagil pool seina lähedavad perspektiivsed rivid hallide tekkidega valgeid voodeid. Kesk avarat ja kõrget saali lõmitavad kaks tüsedat kahvelkivist ahju.

Parempoolse voodirivi keskelt leiab ta Jüri kahvatanud näo. Arni istub. Vägev ja suur Jüri on ta kõrval nagu laps valges voodikeses, keda kõiges peab aitama.

„Kas on valus ka?“ on Arni esimene küsimus.

„Ei ole suurt, pärast löikust siis ikka oli,“ vastab Jüri.

Arni noogutab ja vaatleb ruumi kõrget lage. Talle turgatab meele ta lapsepõlve unistus — laeni kasvada — ja ta naeratab nüüd. Ta ütleb Jürile:

VALEV UIBOPUU

„See on suur ja kõrge maja, siin on vist päris hää õhk!“

„Polegi tühja,“ vastab Jüri, „laes on tolmu küllalt. Kord avati aknad mõlemalt poolt, siis lendas tolmutükke nagu varblasi alla.“

Jüri kõrval teises voodis lehav kahvatu noormees jutleb talle külla tulnud preiliga. Arni müksab Jürile ja küsib tasakesi, et kõrvale ei kuulduks:

„Mis sellel viga?“

„Lõigati pimesool. Saab varsti terveks. Teisel pool lamab vanamees, sellel on põiepõletik. See ei parane niipea,“ seletab Jüri.

„Aga kuidas su enesega on, kas saad varsti üles?“ küsitseb Arni.

„Minuga on kehv,“ teeb Jüri mõruda näo. „See igavene solistamine märjas rabas rikkus jalad ära. Nüüd on lõõnud põlendik luu sisse. Öösel teeb valu..“

„Ah, siis päeval ei teegi?“ tähendab Arni.

„Ei tee.“

„Kuidas siis muidu ka on olla?“ pärib Arni edasi.

„Igav. See tahab päris tappa. Päeval on veel midagi näha ja vaadata, teistega juttu ajada, kuid öösel ei tule und, siis... Hommikul äratatakse meid juba kell kuus ja vanamamma toob kausiga iga voodi juure pesemiseks vee,“ jutustab Jüri.

„Kes see vanamamma on?“ segab Arni.

„Ah see?“ venitab Jüri. „See on üks vanem naine, kes öösel siin valvamas käib. Kui haiged oma näod pesenud ja teenijad palati kraaminud, tuuakse hommikusöök. Kruusi täis kohvi, leivamuru ja tükike võid. Mõned saavad saia, nende haigus muud ei luba. Pääle söögi tuleb ajalehemüüja, siis saame värsked lehti osta. Hiljem kraaditakse meid ja siis tuleb arst ning käib haiged korrast läbi. Enne lõunat ilmub trobikond arste ühes professoriga. Pärast lõunasööki algab haigetele ilusam aeg, siis tohivad omaksed tulla neid vaatama. Muidugi, kel neid olemas. Kell viis peavad olema ruumid jälle võõrastest vabad. Siis kraaditakse meid veel kord ja antakse õhtusöök. Siis on meie päevakene läbi. Tuleb pikk ja raske öö.“

„Kuidas see lõikus on?“ küsib Arni.

„Muudkui pannakse magama,“ seletab Jüri, „ise ei kuule midagi. Tõmbavad niisugused kanged rohud nina alla, et kui seda sisse hingad, siis kohe uinud. Pärast on halb, ajab oksele. Noh... säääl lähebki arst,“ osutab Jüri mööda ruttavale lumivalges mantlis isandale.

„Aga kes see säääl on?“ tähendab Arni koridoris seisvale ruudulises riides paksule naisele.

„See on Liisa,“ seletab Jüri, „teenija, kes pörandat peseb, pühib ja meile süüa toob.“

„Kes teile söögi keedab?“ pärib Arni.

„All on selle jaoks köök,“ kostab Jüri.

Arni silmad rändavad haigelt haigele ja ta ei väsi päritlemast nende hädasid, ta küsib isegi nimesid ja vajutab need mällu.

„Kas see on ka arst?“ küsib Arni ühe valges mantlis mehe kohta, kes voodi jalutsile nõjatudes vestleb ühe haigega.

„Ei, see on velsker,“ vastab Jüri. „Kutsume teda ta eesnime järgi Robertiks. Unustamatult häa mees. Kohendab ikka vahel mu voodit ja patja, leiab igale häa sõna, tema sõidutab kärul kõiki haigeid lõikusele, sidumisele ja tagasi, tõstab need voodist ja voodisse. Ise on suur naljamees.“

„Või nii...“ lausub Arni vanainimeseliku tõsidusega ja küsib edasi:

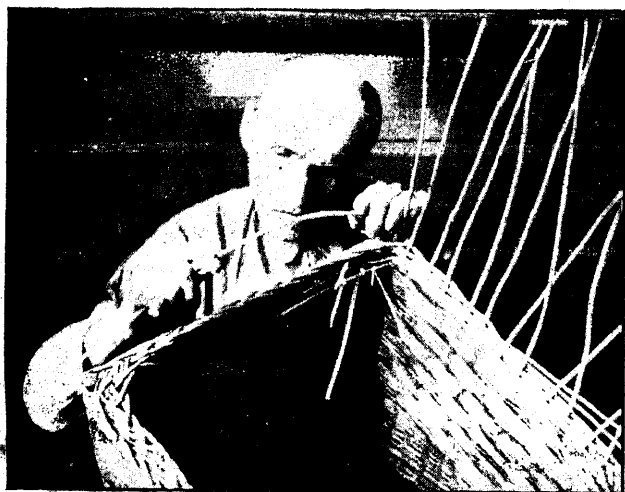
„Teil on siis siin päris palju ametnikke?“

„Jah, meil on kaks Liisat. Teine neist on praegu puhkusel. Tema asemel on üks noor tüdruk. Neli halastaja-õde. Muidu on meie palati pääl õde Silvi, pühapäevil, kes juhtub. Pääle Roberti on teine velsker ka, selle nimi on Andrei. Hommikupoolel on siin õppimas noored õed. Need on hääd ja virgad aitama. Öhtupoolikul käivad nad loengutel,“ jutustab Jüri veel haigla personalist.

„Kas siin raskeid haigeid ka on?“ küsib Arni.

„Väga raskeid pole. Üks säääl tagapool nurgas oli, kuid nüüd on juba parem,“ kostab Jüri.

Arni tõuseb püsti, küünitab kaela, kuna tahab näha kõike, mis puutub kannatustesse, valusse, raskustesse. Ta ei näe säääl ometi muud kui hallide tekkide all lehvaid inimesi. Mõned, kergemad haiged, istuvad voodi äärel. Inimesi, küllastajaid, on mõne haige ümber palju. Läbi akna langevas päiksekiirte vihus näeb Arni ahju kõrval voodis lamamas sünge mehe. See on hoopis ükski, ta nägu on hall ja habemes, mustad silmad sügaval koopas ja ta suu on otsatu kurb. Arni tahaks meelsasti olla selle külaliseks, kel pole ühtki. Küsib Jürilt:

Pime korvi punumas

Vampiir

„Mis on selle mehe nimi säääl ahju kõrval?“

„Teimann,“ kostab Jüri, ja kui aimates Arni kipitsevat küsimust: „Pöeb maovähja. See on raske haigus.“

„Surm...“ mõtleb Arni ja küsib samast mõttest tõugatuna:

„Sureb siin palju?“

„Minu siinoleku ajal neli,“ seletab Jüri. „Üks oli veski-võlli vahele jäänud, raskesti muljutud ja pigistatud. Suri samal öhtul, kui toodi. Arstid tunnevad, kui surema hakkab. Siis pannakse voodile rattad alla ja sõidutatakse välja, nurgatappa. Kes nii viiakse, ei tule enam siia tagasi. Teisele tehti maolõikus. Elas kolm päeva, kuid siis hakkasid krambid käima ja suri ka. Enne karjus mis kole, otsekui lehm röökis. Kolmandal olid jalad halvatud, see suri nii, et ei märgatudki. Neljas oli üks poisike, see juba poolsurnult siia toodi...“

Jüri räägib üsna rahulikult ja ükskõikselt sellest. Arnit haavab see toon. Tema noorele hingele on see liig külm. Tal hakkab millegipärast halb, ta on küllastunud muljeist ja tahab hakata minema koju. Jüri on mõtteisse vaibunud ja lausub nagu ärgates:

„Noh, võib olla sõidutatakse mindki siit nii...“

Arni minekul avab Jüri voodi kõrval oleva valge kapi-kese laeka, võtab sääält mõned metallrahad ja surub Arnile pihku:

„Sa oled häa poiss! Tule mind veelgi vaatama. Silma ka kodust elu ning kõnele mulle, kuidas säääl läheb. Pane tähele, kas ehk Leema on mind unustanud — teistega... Kui midagi märkad, teata mulle! Sa ehk mõistad, saad aru?“

Mustlaseks ma olen sündinud . . .

Arni saab sellest aru. Ta lubab Jürit juba lähemal ajal jälle külastada ja talle kõigest teatada, mis pannud tähele.

Väljas ei tundu see maja enam Arnile nii õudne, ta on tutvunud säälse eluga. Inimesed on sääil ikka samad, mis väljaski.

Nüüd külastab Arni sageli Jürit, kes ei taha ega taha paraneda. Jüri kaebab talle vahetevahel oma hädasid — unepuudust, tildist nõrkust, kõha, mis teda järjest rohkem vaevama hakkavad.

Mitmed korrad on Jüri küsitlenud teda Leena eluvii-side kohta. Arni on Jürisse väga kiindunud ja tahaks meeleldi näidata talle oma ustavust ja sõprust. Selle tagajärjel ta otse hakkab ootama ema üleastumist, et saaks viia Jürile teate, mis annaks tunnistuse tema, Arni, truudusest. Kuid see ootus on olnud senini asjatu. Ta pole tabanud ema patustamast. Ta tunneb, et Jüri Leenas kahtleb ja hästi ei usalda Arni seniseid teateid, mis kõnelevad teist keelt. Tal on sellepärast tunne, nagu ei vääriks ta hästi aegajalt Jürilt saadud raha. Kuid ta ei kaota lootust, ta arvab selleks küllaldaselt tundvat oma ema.

Ühel päeval avaneb Arnile kauaoodatud võimalus. Koolist tulles ja tuppa astudes selgub talle olukord: ema istub kellegi võõra mehega sirmi taga voodil. Ta väljub säält, toob lauale Arni jaoks toidu ja kaob uuesti sirmi taha. Mees sääil suitsetab, siniseid pilvekesi tõuseb õhku.

Arni on ärevil. Ta mõtted lendavad pääs ringi, toidul pole maitset, eksikombel pistab ta kartuli piimakaussi, eksitust märkamata sööb ta selle. Veel täna kavatseb

ta Jürit vaatama minna ja asjast talle kõneleda. Ta kujutleb mõnuga, kuidas Jüri tervenedes ja tulles koju emale kõik ta teod ette loeb ja teda noomib. Aga kui Jüri nüüd küsib, kes see mees oli, või milline ta välja nägi, mis nad rääkisid, mis tegid? Seda kõike peab ta teadma, kui tahab olla Jürile ustav. Ta kuulatab. Siia ukse juure, ta lauani, kuuldu ainult lääbet sosinat, segaseid lausekatkendeid. Nende järele ei oskaks ta midagi seletada. Peab hiilima ligemale! Kui ütelda Jürile, et istusid voodil, et hoidsid üksteise ümbert kinni? Kui viimati kuulevad? Peab vaatama! Ta ligineb kikkivarbail. Kui kõnelda, et nad tabatuna pakkusid raha, et ta Jürile ei räägiks, tema aga ei hoolinud sellest! Arni on jõudnud sirmi. Ta tunneb end kohtumõistjane nende kahe üle. Ta püüab vaadata sirmi pilu vahelt, kuid ei näe, mingi must asi on ees. See samas liigutab ja keegi astub Arni jalale. Järgmisel hetkel seisab ema Arni ees. Arni on kivinenud sambaks kohale. Ema silmitseb poega viivu, enne kui pääsevad sõnad:

„Piilusid, poisiklutt!“

Järjest kitsamaks lähevad ema silmad, põskedesse lööb laineina puna.

„Häbi ei ole sul põrmugi vanemaid inimesi luurama hakata!“ hurjutab ta. „Tuleb söögi juurest ära! Ei ole mul parajat malka sulle tõmmata!“

Laksudes lendab ema käsi vastu Arni põske, teine sa-sib õlast raputuseks.

„Noh, mis sa nägid sääil! Mis sul vahtida oli?“ kurjus-tab ta edasi.

Arni ei saa sõna suust. Lõpuks kogeleb:

„Mina... ma... kaeban Jürile...“

„Mis Jürile!“ kähvab ema. „Lõuad pea! Sina, põnn, tuled mulle midagi ütleva!“

Sirmi tagant ilmub keskealise mehe kogu, kel süsi-mustad kulmud ja punetavad paled. See pörutab:

„Ah, siis niisugune see poisimait on! Tahab ema saba alla ka vahtida! Välja viska ja ära anna paar päeva süta, siis näeme... Ja see raip käib veel koolis!“

Enne kui Arni taibatagi saab, lendab ta kibedat müksu saades koridori ja kuuleb võtme kriiksumist lukuaugus.

Mustlasneiu

Oma rõõmuks leiab Arni, et ta nutnud ei ole. Ta katsub kuumendavaid põski ja astub paljaspäisena, nagu toast visati, tänavale. Imelik kumin kõrvus, komberdab ta edasi. Ta tunneb end lõõduna, kuid sellisena, nagu oleks tal veel kõik võim ja võimalused tagavaras. Ta vaevab pääd kavadege, kuidas asja Jürile rääkida.

Kellasepp Tiirmanni aknal näitab kell alles kaks. Arni tõttab Toomele. Vähe on jalutajaid sääl. Tuul keerutab kollaseid lehti jalgteil. Puud on peaaegu täiesti raagunud. Suvel nii haljas muru on täis kõdunevat leherämpsu. Hallirüülistel naised, otsekui sügis ise, koguvad seda suurile riidepalakaile, et kanda jumal teab kuhu.

Arni otsib üles kõige kõrgemad ja tuulisemad kohad. On nii hää tunda hullamas tuult oma rõivais! Lehed keerlevad ta ümber kui liblikad ja ta peab kätega varjama silmi lendu paisatud liivakübemete eest. Tuult on Arni ammu armastanud, tugevana võitlejana tunneb end tuules. Eriti praegu leiab tuule kohasena oma meeoleule ja mõtteile. Kokkusurutud huulil jalutab ta haigla poole ja selle ees, kuni üksikud haigete küllastajad valgete pakkidega astuvad sisse laiast uksest. Arnigi lippab neile järele ja treppi mööda üles.

Arni on nii mõtete ja asjade juures, et kohe ei märka Jüri muutunud olekut. Ta päevpäevalt kahvatanud ja kõhelenud nagu on päris tuhm ja võõras. Paljud voodid Jürist pahemal ja paremal on mitmed korrad tühjenenud ja ruumi pakkunud uutele haigetele. Üksi Jüri on siin. Ta soonilised töömehe käed on valgeiks ja jõuetuiks muutunud kui lapse käed. Ta kõhn nagu on piinatud valujoontest ja habemetüükad on imeliselt punakad. Jüri ei suuda või ei taha Arnile ütelda midagi. Sosistab vaid „oo-ooo“ ja püüab tõsta nõrka kätt mingiks liigutuseks, kui Arni tõttab talle rääkima, kuidas täna tabanud ema, ja ta kedunt välja visati, enesel pisarad tungimas nüüd silmi.

Äkki hakkab Jüri korinal hoigama, ta nagu muutub elutult halliks. Arni hüppab ehmunult püsti ja haarab juure rutanud velskeri valgest põllest. Üks õde jookseb valvekorra arsti järele. Velsker aga võtab Arni käe ja talutab ta koridori, kuhu asetab pingile istuma, ise tõtates jooksu-jalu järele õele ja arstile, kes neist möödunud.

Pikk koridor on tühi ja vaikne. Mõni haige küllastaja tuleb või läheb. Paar väikest tütarlast tulevad areldi, pakikesed käes ja pöörduvad naiste poolele. Uste kohal on mustad tahvlikesed nimedega. Lõikussaal. Sidumistuba. Auditorium. Kantselei. Sidumistoa ukse kohal on kell kollases ümmarguses kastis. Koridori otsmiste uste kohal on ristikujuliselt kokku asetatud tiibadega inglinäod, kelle silmad suletud. Arni silmitseb kaua neid, nende tiibade nukid õlgade kohal on imeliselt kumerad ja suletud silmadepilkeline mõistmatu salapärasus.

Kella osut on palju edasi nihkunud. Arst läheb mööda, ja õde, nad ei osuta pingil istuvale Arnile mingit tähelepanu. Nende nägudelt ei oska Arni midagi lugeda. Veel ootab ta tükk aega ja tõuseb siis ning astub haigesaali, Jüri voodi poole. See on tühi. Pesu ja padjadki on viidud, ainult roostetama lõõnud reformpõhi ivotab vastu.

„Viidi juba...“ naeratab Arnile haige kõrvalvoodist, „surnud...“

„Sõitis Jeeriku...“ lisab kellegi kare hääl.

Arni leiab end haigla trepilt. Ei mäleta, millal tuli ülalt, kuidas sai alla. Jüri on surnud! mõtleb ta ainult. Ah, kuidas üteldi seda, kuidas haige teatas inimese surma! Raba-sool sisaldas vanaema hääl rohkem kahetsust ja leina, kui teatas kas või lambatallegi surma. Ah seda vanaemakest — suri külas keegi, iga aseme juures käis ta ja nuttis oma pisarad! Ah seda vanaemakest — pimedaks peaks ta

Puhkusele augustis!

jääma, kui tuleks seista sõdurihaudade ees, mis katavad lahingvälju! Ja küllap vist needki mehed siin olid näinud nii palju surma, et olid külmad sellest.

Roostesed pilved on lõõnud laiaili, madala ja loodele ligineva päikese kiired tungivad läbi puulatvade ja langevad udust märjale linnale.

Nagu valus nuga lõikab Arnile rindu: kui rumalasti oli ta talitanud! See väärsummu tundmine rõhub teda nii, et pisarad hakkavad tibama silmist. Nii narr, nii narr näib talle nüüd ta luuramine ema järele ja ta ettevalmistused sellest Jürile rääkimiseks. Milleks tuua halba sõnumit inimesele, kel isegi on koormana kannatusi, kui sellest võib vaikida! Ja Jüri on nüüd surnud selle rõhuva ja halva teatega. Võib olla kiirendas ta selle ettevaatamatu ja rumala jutuga haiguse käiku nii mõnegi päeva, nädala võrra?! See tundub talle nagu sõbratapmine, ühtlasi on tal Jürist, nagu ainsast inimesest päale vanaema, kas oli lähedane ja hää, lõpmata kahju, ning ta tühjendab esimest tugevamat hingevalu pisaraterohkes nutus, istudes puiestiku pingil kuni pimeduse saabumiseni.

Ta võitlusind on langenud, ta otsustab minna koju ja otsida emaga lepitust. Teel kuivatab ta pisarad ja saab võidu nutust.

Kodus on ema ükski. Võõras on lahkunud. Kohe tuppastudes ütleb Arni:

„Jüri on surnud!“

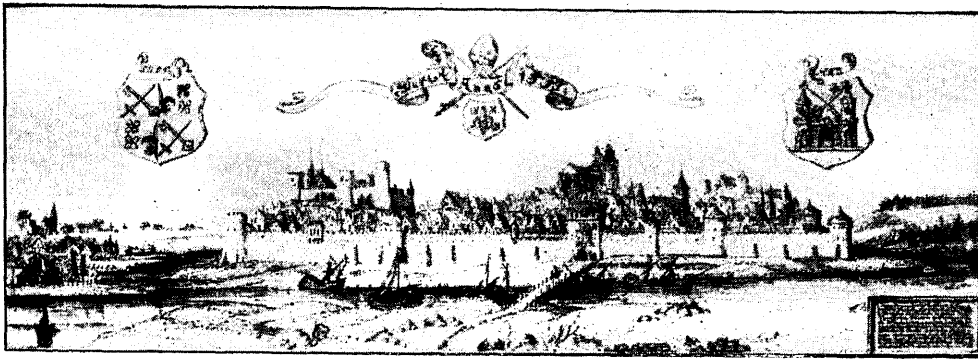
„Noo-o! Millal?“ venitab ema.

„Just täna,“ kostab Arni.

Ema korraldab midagi pliidi ümber, toob toidu lauale ja ütleb siis Arnile päris lahkelt:

„Tule nüüd sööma, sul enne jäi pooleli...“

Valev Uibopuu

Tartu linn a. 1553

M. RATNIK

Üks orduaegne linnamüür

Tartu linnamüüri jäänused on muinsus „linna vabaõhu muuseumis“, mis tuleksid võtta hoolsale muinsuskaitsele

TARTU linnamüüri lõpliku valmimise kohta puuduvad täpsed andmed. Linnamüüristik on lõpetatud Tartu parima ajaloo ja topograafia tundja dr. Otto arvates sada aastat päle Piiskopi linnuse rajamist, s. o. 1325.a. Teiste asjatundjate poolt, kellede hulgas orduaegse Tartu ajaloo uurija O. Freymuth, väidetakse, et linnamüüri tekkimine langeb ühte Jaani ja Maarja kiriku valmimisega 13. sajandi lõpul.

Suure tõukejõu andis müüristiku ehitamisele nii kiire tempos venelaste sõjaretk 1202. a., mil ründajad pistid majad põlema ja linnaelanikud paljaks riisusid. Piiskopi linnus aga, tänu tugevale müüristikule, jäeti puutumata. Pole küll teateid, kunas müüristiku ehitamisega alati, kuid võib arvata, et see juba lähemal aastail pärast venelaste rünnakut sündis.

Müüri ehitamine ümber linna oli tolle aja kohta imestustäratavalt raske ülesanne, mille läbiviimine meie päevil suurte kulude tõttu võimatuks osutuks. Mõõtmise tulemused rootsi-aegselt linnakaardilt näitavad, et linna diameeter oli ligikaudu 2,5 kilomeetrit. 2,5. kiilomeetrilise müüristiku ehitamist kergendasid palgata töäjõud — orjastatud talupojad, kes teopäevade arvel pidid põldudelt kive kohale vedama ja kaasa aitama ehitamisel palgalistele saksa müürseppadele. Kuna õpetatud müürseppi oli üsna vähe, siis lasus müüritöö ainuüksi eestlaste õul. Nii teostus see minimaalsete kuludega.

Müüriehitajail polnud kindlat plaani. Linna asukoht dikteeris ette, kuidas linnamüür pidi kulgema, et see osutuks linnale soodsaks kaitsemüüriks. Vanem Tartu kroonika ütleb, kirjeldades linna asukohta: „Linn ehitati kõrgemale ja suuremale kõnkale, kesk sood ja järvi.“

Nii ehitati müüristik „kunka“ ääri mööda, nagu looduslikud olud seda võimaldasid. Müüri kulgemist mööda kallakuid ja järve kaldaid näeme Tartu üldvaatepildil.

Müür jälgis täpselt linnusmäe kallakuid ja mäeharude mõlemapoolsed pikendused linnamüüriina, kuni jõeni, andsid poolringi kaju, mille diameetrit kujutas kolmas — piki Emajõe linnamüüri osa. Soodsa kaitseliinina väliste vaenlaste vastu kulges müüristik mööda Tornimäe kallakuid Jakobi väravast edasi, praeguse Laita tänava põhjapoolset kõrgemat maapinda mööda, kuni Botaanika aia

pika triiphooneni, kus müür lõppes püssirohutorniga. Siit tegi müür 90° pöörde lõunasse, saksa gümn. võimla õue lõigates, praeguse Poe ja Söögituru tänavate lõikumiseni, moodustades sääl Surutorni, kust müüristik siirdus praeguse Kaubahoovi ja Barklaiplatsi äärt mööda Ülikooli tänavat läbistades ja Piiskopi linnuse müüriiga ühinedes Toomimäele tagasi.

Rekonstrueeritud orduaegse Tartu linnakaardi põhjal 17. sajandist oli linnamüüristikus kuus väravat ja 12 torni. See müüri osa, mis kulges Emajõega paraleelselt, evis kolm väravat. Praeguse Vabadussilla suunas asetses Vene värav, mis pärast Vabadussilla eelkäijat puusilda hüüti kaua Vene sillaks. Kivisillale avanes Saksa ehk Karja värav, mis ühes Vene väravaga olid linnale teise järgu tähtsusega, kuna need juhtisid maarahvast otseteed linna turule. Praeguse Ülikooli ja Promenaadi tänavate suunas avanes Riia ehk Andrese värav, mis viis Riia teele. Toomi värav, suurim värav müüristikus üldse, viis Otepää teele, nüüdse Vallikraavi tänava lõpult. Põhja-poolse müüri asetses Jakobi värav samanimelise allika kõrval, nüüdse 1. algkooli õues Botaanika tänavas. Kuues värav oli väike ja tähtsusetu Mungavärav, nüüdse Peeter Põllu tänava lõpul — Vene ja Saksa väravate vahel.

Nagu üteldud, oli müüristikus päale väravate 12 torni, millest suurim ja massiivsem Moskoovia ehk Basilevitši torn ühes Vene vanglaga, asukohaga Toomimäel nüüdse V. Reimani mälestussamba taga. Basilevitši torni jäänused on tänini säilinud. Tornist umbes 75 m edasi kagu suunas asetses nelinurkne Kuraditorn. Sama müüristiku osas olid Venetorn, ja Kesk Kloostri tänavat — Stuvetorn ja Püssirohutorn, mille jäänuseid võib praegugi tunda Botaanika aias. Nüüdse Poe ja Söögituru nurgal asetses Survetorn ja Aleksandri tänava lõikumisel Piinatorn, Vallikraavi vastu poolümarik torn, Piiskopi torn nüüdsel Tähitorni mäel, „Kiek in die Kók“, Valge ja Nurgatorn.

Päale müüristiku andsid linnale kaitset veel müüri ümbritsevad tiigid ja järved, mis küll looduse sünnitus, kuid linnamüüri ehitamisel ühendati järved üksteisega, et tõsta nende otstarvet müüristiku kaitsmisel vaenlaste vastu. Neist suurima, piki Põhja müüri asetseva Piiskopitiigi jäljed on veel tänapäeval nähtavad 1. algkooli õues

Osa säilinud Tartu linnamüüri jäänusest Vene gümn. aias

Botaanika tänavas ja osa Botaanika aia tiigis. Kooliõues asetsev pisitilluke hobuserauakujuline tiik ei suuda osalistki pilti anda Piiskopi tiigist selle hiilgepäevilt, samuti ka Botaanika aia tiik, kuigi ta esimesest hulga suurem. Viimane algab Botaanika aia põhjapoolsest osast veeribana ja pöörduv laias kaares lõuna suunas, kus paisudes laiaks, hargneb kaheks ja hiljem, mõlema harude ühinemisel, moodustab suure tiigi.

Orduaegsel Tartu üldvaatepildil näeme, et idapoolse linnamüüri ja Emajõe vahel oli kaks järve: suurem ulatus Vene väravast Saksa väravani ja vähem algas Vene värava mant, ulatudes Munga väravani. Lõuna poolt kaitses müüri veega täidetud vallikraav, mis pöördus põhja poolegi, andes niiviisi ka läänepoolsele müüristikule kaitset.

Tugevast ja massiivsest müürist on meie päevini vaid vähesed jäänused säilinud, paljude sõdade tõttu, mis 16. ja 17. sajandil Tartut laastasid. Nii a. 1625 sai linn rootslaste ägedal tormijooksul kannatada, eriti müüri lõunatiib. 1688a. parandati see osa linnamüürist uuesti, puhkeva sõja vastu. Kuid 1704. a. tuli Peeter Suur oma sõjavägedega Tartu alla, kust Emajõe pahemalt kaldalt venelaste kahurid hävitasid jõepoolse müüriosa. Kui venelased olid linnas, päle Tartu vallutamist, majad põlema pannud ja elanikud vangistanud, lasti Peeter Suure käsu päle õhku kahuritulest säilinud müür.

Seega polnud 18. sajandi algupäevil linnamüüri kui niisugust üldse olemas, vaid ahervared ja kivihunnikud siin-sääl. 1763. ja 1775. a. hiigla tulikahjude puhul lubati tules hävinud majade omanikel kasustada linnamüüri kive uute ehituste püstitamiseks või nende alusmüüride rajamiseks. Koguni Botaanika aia müüri ehitamiseks on kasutatud linnamüürist saadud kive. Seega hävisid needki riismed, mis venelased säilitasid.

Nagu kogemata leiame vana Tartu muinasmälestuste otsingul linnamüüri jäänuseid neljas kohas.

Liikudes Peeter Põllu tänavat mööda Emajõe suunas võib näha Vene gümn. aias ja õues omapärast müüri. Müürijäänus algab paarijala kõrguselt õues ja tõuseb

kooliaias juba nelja meetri kõrguseks, sääljuures täpselt jälgides praeguse Uspenski ja Vene gümn. kruntide piirjoont. Müürijäänus katkeb alles Laias tänavas asetseva saksa gümn. võimla õues. Müüri tema tervikus, kuni võimla õueni, pole võimalik näha, sest müüri külge on ehitatud kuurid ja pesukojad, mis varjavad üldpilti.

Ehitusmaterjalilt osutub müür mitmekesiseks: on maa-, liiva-, tellis- ja suuri raudkive tarvitatud. Oma kõrge vanuse tõttu ei suuda müür vastu seista lagunemisprotsessidele, mida kiirendavad müüri ja selle pragudes kasvavad taimed ning pöösad.

Botaanika aias, pika triiphone vastu, tiigi ääres, näeme ümargust, kõrget mäge, mille küljed reedavad alusmüüri ja on rikkalikult kaetud kividega. See on endise Püssirohutorni ase, kust linnamüür võttis suuna lõuna poole. Praegu on Püssirohutornimäel taimelava.

Edasi leiame müüristikust jälgi 1. algkooli kõrval olevas aias, kus müüri ase ühes alusmüüri kattuud paksu mullakorra alla. 1. algkooli õuelt on aia taga näha veel mingit keldri avaust, mis oli ühenduses säälse Jakobiviirava ja kirikuga. Kõrgendikku mööda kulges linnamüür, mille all Piiskopi tiik.

Viimase jäänuse linnamüürist leiame Toomimäel V. Reimani ausambast tagapool asetsevas „Kantsis“, kus kodanikud käivad „puhketunde võtmas“. See on endise Moskoovia ehk Basilevitši torni jäänus. Torni põhja-läänepoolne külg kaetud paksu mullakorraga, kuid Toomivaremete-poolne külg on ainus, mis tunnustab torni olemasolu. Ent seegi „muinsuse“ kannatab ajahamba hävingu all: sideaine pudenumise tõttu kukuvad kivid üksteise järgi müürist välja. Vihm, tuul ja pöösad aitaavad lõhkumisele kaasa, mille energilise tegevuse tõendina olgu märgitud kaks sügavat lõhet tornis, nagu koopad.

Kahtlemata muutuksid pildid orduaegsest Tartust elavamaks, kui linnamüür oleks meie päevini säilinud, nagu ta oli enne Peeter Suurt. Nagu nii on Tartu teiste kodumaa linnade — Tallinna, Narva, Haapsalu, jt. kõrval vaeseim muinsusest, kuigi ta võib end lugeda vanemaks linnaks kodumaal. Sõjad ja tulekatasroofid on olnud selle põhjuseks. Scepärast on linnamüüristikustki meie päevini vaid pisitillukesed riismed säilinud, mis hooletusse jäetult võivad hiljem hoopis kaduda. Linnamüüri jäänused on võtta hoolsale muinsuskaitsele ja on väärt parandamiseks tulevastele põlvedele.

NABATSI TALU, PÄRNUMAA LAATRES

Isëaraldus: õlgkatusega elamul puudub vundament; ukseaknad on väikesed ja madalad

Fot. J. Iir

Kolm sugupõlve õpetajaid

Need on Jungid:

JÜRI Jung, kes peaaegu kogu oma eluea Imavere Tammeküla (Viljandimaal) koolmeistriks oli, sünd. 1811. a. (ta naine Eva — 1809. a.; laulatatud 1835. a. Viljandis)

HANS (kelle vend Jaan Jung oli ärkamisajal laiemalt tuntud tegelane, ajaloolane-arheoloog) sündis õpetaja Jüri Jungi pojana a. 1841 Imavere Tammekülas. Ta naine Elisabeth on sünd. 1848. a.; laulatati 1868. a. Hans abistas alul isa koolitöös, oli hil-

jem kaua koolmeistriks Kabala Kurilas Viljandimaal.

ARTUR Jung, sünd. a. 1877, eelmiste järglasena kolmandat põlve koolimees, ei jäänud siiski isade ametile lõplikult ustavaks. Saanud alghariduse isakodus, omandas õpetaja kutse ja oli õpetajaks Ristil, Abjas ning Pärnus. Hiljem, lõpetanud ülikooli õigusteaduskonna, siirdus advokaatuuri, kuigi kord tegi ettevalmistusi teaduslikule tööle asumiseks. Praegu vandeadvokaat Viljandis.

Roomulus Rõõmus:

JÜRI ja EVA JUNG'id

Väärhinnanguist ja vaikimisest

Mihkel Neumann — Peeter Grünfeldt — Hendrik Laas — Hans Margens

Sama lugu kordub aga mainit. lehe talus lehe tegeliku asutajaga, sama vana lehe-toimetaja ja kirjaniku Peeter Grünfeldt'iga, kelle 70. sünnipäev saabub käesoleva aasta 1. oktoobril. Kui 1905. a. talvel suleti Tallinnas ilmuvad eestikeelsed ajalehed (m. s. ka *Uus Aeg*), oli P. Grünfeldt õnnelikus seisukorras, sest temal oli laualaekas uue päevalehe luba, kus loasaajana vastutava toimetajana oli märgitud tema enese nimi, väljaandjana aga tookordne trükiladuja J. Jürine. See luba läks kinnipaneku õõ varahommikul ja pühapäevasele päevale vaatamata notariaalselt A. Perti omanduseks, kusjuures loasaaja — nii nõudis seda vene säädus — jäi selgi juhtumil vastutavaks toimetajaks. Mõnepäevase ilmumise järele suleti leht uuesti, ja veel teistkordselt nõutas P. Grünfeldt *Päevalehele* ilmumislõa (seekord kindralkubernerilt), jäädes nüüd vastutavaks toimetajaks terveni kolmeks aastaks (1905—08), kuni Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisuse asutamiseni ja *Päevalehe* kandumiseni selle ettevõtte kätte.

tööd, kirjastustegevust, tuues oma ringkonda kuuluvate tegelaste sünnipäevakirjutustes ja nekroloogides (G. Vestel jne.) lauseid, mis lubavad pidada ka TEKÜ tegelasi *Päevalehe* kui lehe asutajaiks, ja ainult harukorral meenutatakse esimese väljaandja, kadunud A. Perti nime, otsekui oleks tema nime piinlik suhu võtta!

Toimetajast, loanõutajast ja lehe-asutajast ei tehta palju juttu. Meie ei alahinda kirjastaja tegevust ega teeneid, aga meile näib, et selline suhtumine tõikadele pole õige. Lehe asutajana võib suurel määral kõne alla tulla ikkagi toimetaja, kes an-

ARTUR ja BERTA JUNG'id

Viimane ettevõtte rõhutab nüüd oma

HANS ja ELISABETH JUNG'id

VANALE lehe-toimetajale Mihkel Neumannile ta 69. sünnipäeva puhul pühendatud artikkel, s. a. *Olionis* nr. 8, on tänuväärset viisil üles tõstnud küsimuse meie avaliku arvamuse ja tema tegijate suhtumisest tõsiasjule. Kurdetakse sääl, et üks ajaleht oma juubelite puhul, mida on iga viie aasta kohta kaks (üks lehele, teine hilisem — kirjastusele), ei meenuta peaaegu sugugi oma eelkäijat, *Uut aega* ega selle toimetajat, vaid osutab ainult vähest tähelepanu *Uue Aja* ja hiljem *Päevalehe* väljaandjale Andres Pert'ile. Eelkäijatega meie ajakirjanduse alal on ikka nii, et hilisem päätulija arvab ennast võivat pidada „Ameerika avastajaks“.

nab lehele sisu ja suuna (kui ta just väljaandjast igati rippuv pole ja kui viimasel on aimu kultuuritööst). Seda teadis ka Vene riik — leheluba anti toimetajale, ja toimetaja isik pidi garanteerima lehe sisu ja vastavuse; toimetajat karistati. Ja meie senine ajalugu on meie ajakirjandust hinnanud samalt lähtekohalt. Kuhu jõuaksimegi, kui näit. *Perno Postimehe* asutajaks loeksime trükikojoamaniku *Bormi* ja mitte oma ajakirjanduse-isa J. W. Jannseni? — Nii on siis analoogia alusel vähimalt ikkagi P. Grünfeldt *Päevalehe* asutaja, ja mitte A. Pert või koguni TEKÜ tegelased.

KARL LAAMANN, dir. M. Laamanni isa, Jõgeveste vallavanemana, kellena Barclay de Tolly ajal töötas umbes 50 aastat. (Vaadatagu s. a „Olion“ nr. 12: „Laamanite suguvõsa“)

MAGNUS LAAMANN vene ajateenijana

Sama lugu kordub teistelgi aladel: 1932. a. valmistusid põllumehed pühitsema eesti põllutöökursuste 25-a. juubelit, sidudes selle sündmuse tuntud agronoomi *dr. phil. A. Eisenschmidt*'i nimega. Leidus siis rahva hulgas mees, kes *Kajas* sõna võttis ja meelega tuletas, et „kuigi vanasti algas inimene parunist ja nüüd vist doktorist“, ei saa olla teenekalgi ja kadunud *dr. Eisenschmidt*'il midagi selle vastu, kui see juubel ära jääb — ja jääme ootama 50.-a. juubelit, sest ammu enne *dr. Eisenschmidt*i on korraldanud põl-

lutöökursusi *H. Laas*, lihtne *Põllumehe* toimetaja, aga väga algatusrõõmus organisaator meie põllumajanduse alal. Loodame siis, et *H. Laas* kunagi kord tõesti kilbile tõstetakse. Ja püüd- kem juba aegsasti varustuda tarvilike dokumentidega ja piltidega...

Vana pensioneeritud õpetajana ja kursuste korraldajana liigub meie hulgas hääsüdamlilik *and. rer. merc. Hans Margens*, kes tõi Riias Tartu-

Direkt. M. LAAMANN, Viljandist, viimase ülesvõtte järele

tusse prof. v. *Bergmanni* lemmikidee: ühistegevuse, ja kes Tartus erakubanduskooli juhatajana ja jõuka mehena asus asja *Postimehes* propageerima, kuni *J. Tõnisson* sekka lõi ja *Delitzchi* linna Saksas külastama ruttas, et tutvuda kohapääl kuulsa *Schulze* tööga. Aatelisena *H. Margens* oil esimese eesti laenu- ja hoiuühisuse palgata ärijuht, kuni kasvas ettevõtte jõud ja võidi võtta palgaline ärijuht — *Ed. Aule. H. Margens*it ei meenuta ettevõtte enam isegi, ta on ununud, küll aga märgitakse esimest palgalist ärijuhti kui firma rajajat. Ja esimene sõnavõtja uudse ühistege-

Ka Laamanite suguvõsa liikmeid, kelle nimi aga praegu toimetusele teadmata

vuse lävel on pidanud oma teened täielikult loovutama Tartu suurele „nimetajale“, millele kõik algatused viiakse, *Jaani Tõnisson*ile.

Aeg on meil seljataga väga lühike, aga siingi näeme meie, kuidas pütatakse ajalugu teisendada — osalt targu vaikides ja maha mattes, osalt väärhinnanguid levitades — teiste kasuks. Nii igatahes ei tehta kultuuri. Ega räägi see ka ta tegijate kultuuriliselt rahuldavast tasemest.

R. R.

Karjala kosed

TURIST leiab põhjamaalt palju huvitavat, eriti Aunusest ja tema läänepoolsest osast — Karjalast. Rännates pikemat aega Põhja-Venes, avanes mul võimalus Karjala rahva ja loodusega ligemalt tutvumiseks.

Meie ligidase vennasrahva, karjalaste, — neid on Aunuses 60 000, terves Karjalas aga üle 300 000 — ajalooline minevik on küllalt kurb. Ida-Karjala on eriti Vene ja Rootsi vahel valitsenud vaenu ja sõdade all sajandeid kannatanud. Et Rootsi võimuaeg pikemalt ei püsinud, sattus Ida-Karjala slaavlaste tarretavasse sülle, mis teda lahutas muust sugurahvast rahvuslikult ja kultuuriliselt. Alles viimase ajaloolise murrangu ajal ulatas rahvuslik eluõhk Soomest Ida-Karjalasse, äratades sääl rahvuslikku enesetunnet ja iseteadvust. Karjalased said 1920. a. Tartu rahulepingu järele autonoomia, mis koha pääl aga on pidanud raugema. Vene Karjala seisukorda võime tunda veneaegselt Setumaalt, mille oluga see on täitsa ühesugune.

Tabavalt kujutas Karjala mees enda olukorda, üteldes: „Kodus räägin ma karjala keelt, kirikus palun vene keeles.“

Vene usk on Karjalas võimule pääsenud 12. sajandil, mil Novgorodi valitsus laskis vene pappidel karjalased rutuliselt ristida. Selle põhjuseks oli kartus, et võimas rootsi kuningas, kes Lääne-Soomesse tungides, sääl katoliku usku hakkas levitama, seda ka Karjalas võib tegema hakata. Alles 1804. a. said karjalased emakeeles esimese venekeelsete tähtedega trükitud katekismuse, karjalakeelse aabitsa ja lühikese piiblitöö andis välja 1894. a. Arhangelski misjoniselt.

Karjala on rikas maapõue varade, lokkavate põlis- metsade ja kalarikaste järvede ning jõgede poolest. Siin leidub rikkalikke lademeid raua-, vase-, hõbeda- ja teisi metallimulde, millede arvurikkad asukohad prof. Inostrantsevi, Lisenko ja teiste uurimistel juba 1877. a. on kindlaks tehtud. Insener Lebedinski arvates saaks ainult ühest Võggjärve põhjas lasuvast rauamulla kihist ligi 700 miljonit puuda puhast rauda. Ja niisuguseid vähemaid järvi on siin sadandeid! Prof. Inostrantsevi arvates on järve põhjas leiduv rauamuld tekkinud jõgede veega kantud dioriidi ja diabasi kivi osakestest; esimene sisaldab kuni 14% rauda. Rauamulda leidub siin ka suurel arvul soodel ja maa sees, kuid rikas Venemaa ei ole jõudnud seda ära kasutada; selle tõttu ei ole edenenud Karjala metallitööstus.

Aunuse kubermangu mäetööstuse ajalooline on karjalased aluse pannud. Juba 17. sajandil, Aleksei Mihailovitši valitsuse ajal, ehitati siia kaks rauavalutehast, kus kohalikud karjalased töötasid ja tehastele rauamulla asukohad kätte näitasid. Peeter Suure ajal asutati 1701. a. Äänisjärve kaldale (Venek. Onega) Petrosavodski vasevalu- ja suurtükitehased, millest ka praegune linn tekkis.

Oma teekonda Kivatši kosele algasin Petrosavodski linnast. Kivatši nimetus on tulnud, akadeemik Grotti arvates, karjalaste sõnast *kivas* — lumemägi. Petrosavodskist viib lai maantee kuni koseni, mis asub 65 v. kaugusel. See tee on ehitatud 1858. a. Aleksander II jaoks kosele sõiduks. Viimane ei näinud oma pääliskaudsuses Karjalas valitsevat viletsust ja vaimuvaesust. Suurem osa Kivatši teest viib läbi ilusa maastiku — kõik-

Por-Porogi kosk

Fot. V. M. Menšikov

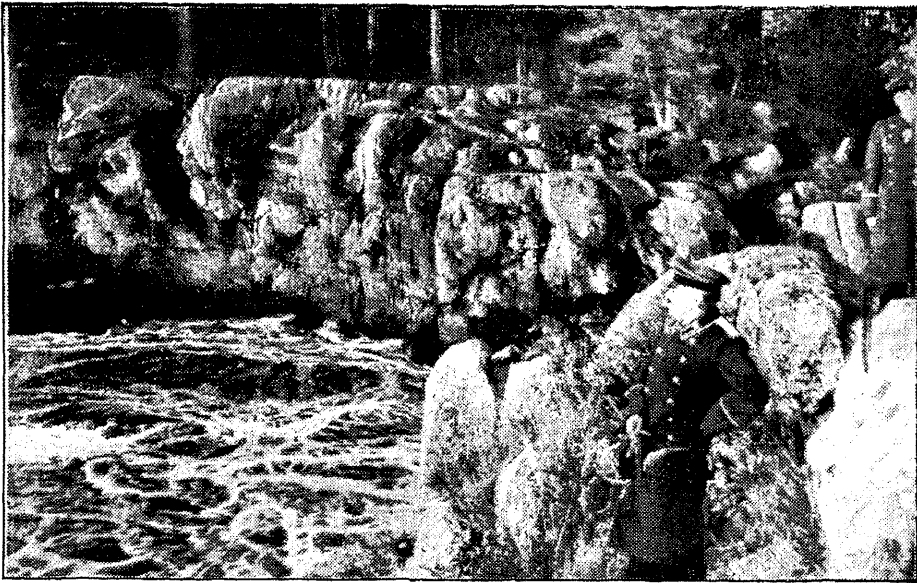
jal näed põhjamaa loodust tema piirita perspektiividega, ühesuguste suurte metsade ja toredate järvedega, peegeldavad ümbritsevaid metsi oma sinisel pinnal. Kahepäevase teekonna järele hakkas kosele liginema. Umbes 3 versta kaugusele kuulduv kose kohin. Paks mets isoleerib koske teest. Metsast väljudes satub reisija äkki Suuna jõe kivisele kaldale, kust Kivatš täies ilus nähtavale tuleb. Ta on võrratu, see Põhjamaa hiiglane Kivatš! Ja tuhandeid aastaid on ta oma võimsa kohinaga täitnud metsade vaikust!...

Kauneim vaade avaneb kosele kaldal asetsevast paviljongist, mis Rheini kose paviljongi eeskujul keisri tullekuks on siia ehitatud. Umbes 120 sülda kosest allapoole on ehitatud üle jõe sild. Teisel kaldal seisab järsu kaljumäe otsas väike lustoone, kust vaadates kosk kõigis peensustes nähtub. On järgmine vaatepil:

Suuna jõgi voolab tasa metsast välja ja leiab korraga ees tõkke suure dioritkivi mäes. Väljapääsu teel otsides hakkab ta mäge lõhkuma, koondades oma 30-süallalist pinna laiust 8 süllani. Tõkkeest võitu saades langeb veehulk 5 sülla kõrguselt neljas kaljuastmes alla, tekitades seejuures vee tolmu, mis uduna puulatvadeni tõuseb. Päikese tõusu ajal paistab kose kohal tekkinud udus vikerkaar. Kose keskkohal on suur kalju, mis jagab jooksu kahte ossa. Kalju keskele on valge värviga sõna *Elise* kirjutatud. Selle olevat teha lasknud üks Olonetski kuberneriproua, kes oma nime sel teel jäädvustada soovis. Minu arvates on Kivatš Soome Imatrast ja Rootsi Trellhättenist ilusam.

Kivatšist tundis erilist vaimustust Vene kirjanik Deržavin, kes, olles Olonetski kuberner, 21. juulil 1785. a. kosel viibis ja sel puhul 74-realise kiituselaulu *Kosk* luuletas, milles ta Kivatši ilu suurepäraselt väljendab. Samuti kirjutas Kivatšist ka ukraina kirjanik Gogol. Akadeemik Kasantsev ja mitmed teised on kosest maalingsid loonud.

Minule jättis Kivatš oma Põhja iseloomulikkuses ja metsikuses unustamatu mulje. Eemaldudes Kivatšist paari versta kaugusele, kuulduv kose kohinas nagu lahkumislaulu... Vastusena laulsin kajavas metsas ühe eesti laulu, mida kosk arvatavasti vähe on kuulnud.

*Tsaaririigi teedeminister TREPOV, NADVOITSKI
kose juures Karjalas, a. 1915*

Peab tähendama, et Kivatši ligiduses on leitud kiviajastööriistu — graniidist kirveid ja haamreid. Nagu arvatakse, lõppes kiviaeg 3000 a. enne meid. Jääb saladuseks, milline rahvas elas tol ajal kose ümbruses.

Sammusin metsateed edasi Por-Porogi kose poole, mis umbes 30 v. kaugusel. See nimi on ka karjalaste keelest ja tähendab „lehelise kärestikku“. Siia jõudsin järgmise päeva hommikul, ööbides teel elamute puudusel ühe pooliku heinakuhja otsas.

Por-Porog kukub umbes 0,5 v. pikkuseks venides kuuel astmel, mille kõrgus on prof. Zdanovi nivelleerimisel 7,9 süllda.

Mõne tunnilise puhkuse järele jatkan teekonda ligiduses oleva Girvas'i kose poole. See nimi tuleb Karjala sõnast *hirvi*. Päike hakkas loojuma, kui kohale jõudsin. Girvas sarnleb Imatralle. Vee kukkumise kohal paistab välja kilpkonna taoline kaljusaarekene. Jõekaldalt pääseb sellele saarekesele kerge hüppega, sest ta on kalda lähedal. Saarelt avaneb oivaline vaade kukkuvale veehulgale, milles prof. Time ütleb 40 000 hob. jõu olevat.

Metsa taha vajuva päikese viimased kiired valgustavad saarekest. Näib, nagu sooviks nad minule hädä ööd. Ümbruses valitseks täieline vaikus, kui vaid kosk ei kohiseks. Olles üksi selles ürgmetsas, tekkis imelik õudustunne. Uni ei tulnud, sest kartsin huntide või mesikäpa külastust. Ootasin hommikut kaljusaarekesel lamades. Mind ümbritses valge põhjaõõ!

Viimaks saabub hommik. Kaugel metsas kuulub öökulli vilistamist, vaheldumisi hundi hulumisega, mis tundub üksiklase kaebena. Silmapiiril helgivad päikesekiired ja — lõpuks ujub metsa tagant nähtavale tuline taevakeha, mis kõike loodust sõbraliku naeratusega tervitab. Võimukas võlur on see taevakeha: ainsa naeratusega äratav ta elu kogu ümbruses!

Supeldes karastavas Suuna jões, jatkan oma teekonda Valgemere sihis. Peab tähendama, et Suuna on kuulus oma rasvaste siiakaladega (*coregonus*). Teel Soroka kü-

lani, mis asub Valgemere ääres, peatusin Maselskaja raudteejaamas, mis umbes 8 v. kaugusel Segjärvest, mille pindala 1094 r.-versta. Raudtee läheb järve kallast sünnitavat mäselga mööda. Jõudes Segeža jõeni, peatusin „Noruse“ kosel. Viimane oli seni nähtuist väiksem, kuid kena ümbri-seva loodusega. Siit läksin Vögjärvele, kust Voitski kosale pääsesin.

Selle kose ümbruses kasvab kõrge kuuse- ja männimets. Nagu teisedki, nii on ka Voitski kosk dioriitkaljumägede sünnitus. Kose ligiduses asub Serebränõi ja Voitski mägede ahelik. Siit on kaevamisel leitud hõbedavase- ja kullamulda. Kullakaevamist algas mäetööstuse ülem Jartsev 1772. a., kuid 8 a. pärast pidi ta töö lõpetama, sest puudusid vastavad abinõud kaevandusest vee välja pumpamiseks ja õhupuhastamiseks. Kulda olevat siin leitud sömerkivi soone seest, mis 22,5 süllda pikk ja umbes 1 arssin paks. Soon olnud kirju vikerkaari karvalistest vasenulla pesakestest, mis ümbritsetud traaditaolise kullaga. Kohati olevat kulda leitud 0,5—2-naelastes tükkides. Hiljem ei ole keegi siin kaevanud.

Sammudes edasi kaljurikast Vöga jõe kallast mööda, millest Murmani raudtee on läbi raiutud, jõudsin Parandovo ja säält edasi Olimpi raudteejaama. Mõnepäevase rändamise järel jõudsin Valgemere kaldal asuvasse Soroka külla, kus vähe puhkasin. Sorokas läksin Kemi linna, kust laeval Solovetski saartele sõitsin. Praegu on sääli kommuuna valitsuse „sahalin“.

See on lühike huviretk läbi meie suguvendade karjalaste kauni maa, kel seni veel puudub võimalus oma tahte järele oma saatust määrata.

Harry Eichenbaum

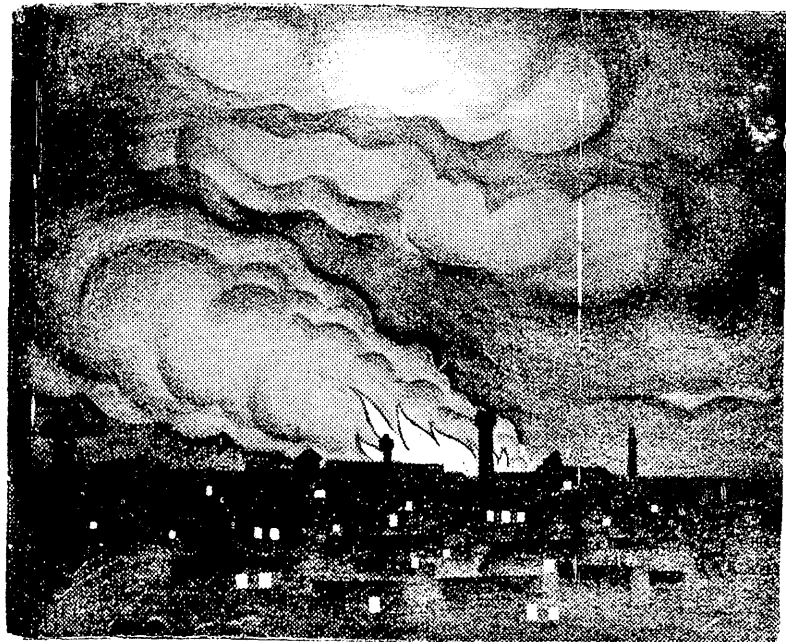
KIVATŠI KOSK

Fot. P. P. Megorski

NORUS'E KOSK

Fot. P. P. Polsunov

Kõik põleb!

Kui Emajõe-linn oli vaid tuhahunnik

TANAVU 25. juun. möödus 160 aastat Tartu suurest tulikahjust, mil (1775.a.) kolmveerand linna tuleleekides hukkus. Õnneks see tulikahju jäi aga viimaseks selles tulikahjude perioodis, mis Tartut kestvalt laastanud mitme sajandi jooksul. Sagedaste tulikahjude pärast anti Tartule epiteet — „tulikahjude linn“, millest meie aeg aga enam midagi ei tea.

Keskajal, imelik, juhtus Tartus tulikahjusid harva, vähemalt on andmeid vaid paari tuleõnnetuse kohta. Nii on keskajast teateid ühest hiigeltulikahjust, mis leidnud aset a. 1329 ja hävitanud kõik elamud ühes 2000 elanikuga. Kuna keskajal 2000 elanikku Tartule tähendas kogu elanikkonda, siis on otse uskumatu, et terve linnakodanikkond tulesurma leidis. Võib küll oletada, et tuli süttis öösel, kus inimesed orienteerumisevõimetult, loomi ja kraami päästa tahtes, lämbusid suitsus ja kõrvetavas kuumuses, kuid et õnnetus just kogu linna ja selle rahva hävitas, on ebausutav. Teine tulikahju keskajal langeb aastale 1335, kus inimohvrite arv tõusis paarile sajale.

1335. aastaga lõpeb Tartu esimene tulikahjude periood ja jätkub alles 17. sajandi algupäevil, saavutades järgmisel sajandil haritipu. Ligi 300 a. vaheaja järgi teeb keskaegse raekoja põlemine a. 1601 nagu sissejuhatuse suurele tulikahju perioodile, mis vältas 175 aastat, laastates ja hävitades linna paremaid ehitusi ning varandusi.

1601. a. suvel puhkes raekojas tuli, mis hävitas ta ülemise korrja ja muutis järgmiseki kõlbmatuks. Raekojas mässavad leegid haarasid ka ümberolevaid maju, kuni tulele siiski suudeti piir panna. Õnnetuses süüdistas raad rootsi sõdureid, kes juba eelmisel aastal linna vallutanud, hõivasiid raekoja elamiseks. Keskaegse raekoja põlemise puhul kirjutab kroonika:

„Tartu kivist raekoda oli parem ja suursugusem, mida Liivimaa eales näinud!“

24 aastat hiljem raad ise, venelaste rünnaku tõttu, põletab osa Tartust maha. Vene kaubahoov ühes agulitega väljaspool linnamüüri põletatakse vaenlaste eest maha. Ka toleaeagne kroonika kinnitab seda ning ütleb: „Ivo Schenkenberg leidis müüride alla jõudes ainult tuhahunnikud eest!“

Paarkümmend aastat hiljem tabab Tartut uus suur tuleõnnetus; 22. mail puhkeb linnas tuli lahti, mis hävitab kesklinnas 50 parimat maja.

Tulikahju kurvad tagajärjed panid valitsusevõimud mõtlema, kuidas vältida tulikahjude kordumist edaspidi. A. 1667 teeb maavalitsus korralduse töötada välja uus kava tänavastiku korraldamiseks. Kava põhimõtteks oli: tänavad olgu laiad ja nõörsirged. Kava kukutas aga läbi raad, üteldes et kodanike majanduslik tase ei lubavat püstitada uusi elamuid ka uutele vundamentidele. Ka polevat selleks linnal kive küllaldaselt. Kindralkuberner krahv Tally käsul valmistati koguni tänavate korraldamise projekt, mis praegu Tartu ülikooli raamatukogus, kuid takistavate asjaolude tõttu loobuti sellest plaanist. Mis aga raad siiski tegi, oli määrus, mis keelas maju ehitamast üksteise lähedale. Samuti ei tohtinud kesklinnas ükski maja kanda õlgkatust.

Põhjasõda, mis haarab Tartut 18. sajandi alul, hävitab kõik, mis tulikahjud linnas järele jättsid. Elanikud viiakse vangi, varandused riisutakse ja elamud põletatakse maha. Ainult Jaani kirik üksi jääb võidurõõmutsema, kuna teised, kirikud ja kloostrid on varemeis.

Posti-Päävalitsuse hoone põlemine Tallinnas, a. 1928

Dr. ALEKSANDER VASTALU
Nõmme v. t. ü. esimees

Kui elanikel lubati 1714. a. oma kodulinna tagasi tulla, kerkisid endiseile alusmüürele puust hurtsikud ja vana raekodagi restaureeriti, kuid jäi ilma katusega. Alles 1725. a. jõuab linn nii kaugele, et katab raekoja katuse õlgedega. Kolm aastat hiljem, s. o. 1728. a. hävitab tuli sellegi hädaraekoja.

Vaevalt oli linn suutnud Põhjasõja haavust kosuda, kui 1755. a. linnas jälle tuli puhkes ja ühe kvartaali ära hävitas.

Tuli algas 16. mail kell 11 hommikul südalinna. Kuna enamuse kesklinna majust kandis õlgkatuseid, oli tule levimine igati soodustatud. Ka oli tuletõrje korraldus väga primitiivne. Tuletõrje organisatsioon puudus täiesti. Tulekahju korral vaid mobiliseeriti terve linna elanikkond, kes veeämbritega katsus panna tulele piiri. Selles tulikahjus hukkus 68 maja. Tuli ise lakkas sama päeva õhtul kell 5.

8 aastat hiljem — 1763. a. süttib tuli uuesti, seekord praeguse Kaluri ja Sadama tänavate ümbruses. Jõe poolt tuleva tuulega levib tuli kaugele Karlova linnaossa ja Riia tänavani Tähe tänavale lõikumisel. Tules hukkus siis 47 uut maja ja 12 kaupapoodi praeguse Uueturu tänavas. Õnneks tartlasile jäi seekord südalinna puutumata.

Sagedased tulikahjud viisid muidugi linna majanduslikesse raskustesse. Tulikahju läbi kannatanud elanikud muutusid kerjusteks ja palusid linnalt ulualust. Et linna kassa oli tühi, otsustas raad viimases hädas saata palve Katariina I, abistagu ta tules kannatanud vaeseid kodanikke. A. 1764 tuli keisrinna ise Tartu kohapäälsete oludega tutvuma ja annetas õnnetuste hääks 10 000 rbl. Antud rahaga ehitab raad uusi elamuid kohutava korteripuuduse vältimiseks.

Tartu ei saagi aga õieti 1755. ja 1763. a. hoopidest toibuda. kui teda tabab uus õnnetus: 1775. a. puhkeb linnas hiigeltulikahju, millist seni poldud veel nähtud.

Tuli puhkes 25. juunil kell 5 p.l. Rütli tänavas asetunud Sengbuschi maja kõrvalhoonest, kust tuli suure tuulekiiruse mõjul juba mõne tunni jooksul üle linna levis sellise hooga, et kustutamisel polnud enam mõtet, pääleegi tolleaja abinõudega.

Paljud elanikud otsivad varju kirikuist, klostreist ja keldreist, sest paks suits ja kõrvetav kuumus ei lasknud mõeldagi linnast põgenemisele. Tule ohvriks langes mitusada inimest, eriti neid, kes katsusid päästa oma maist vara. Väga traagiline sündmus leidnud aset turul, kus 17 kaupmeest, kaotanud tules oma viimse varanduse, läinud Manteuffeli keldri ja süüdanud sääl püssirohutagavarad põlema. Hiigla tulemõllus hävisid Emajõe kõik Tartu sillad, milliste kaudu tuli levis teisele poole jõge, Peterburi linnaossa.

Tules hävisid ühiskondlikest hooneist raekoda, ilusad kaubahoovid, vene kirikud, koolimajad, j. t.

1774. a. andmete järgi oli Tartus 470 maja, millest üle 300 maha põles.

Tulikahjust kirjutab pastor Lenz oma mälestusis järgmist:

„Häda oli kirjeldamatu. Need vähesed majad, mis järgi jäid, ei võinud pooltki neist vastu võtta, kes tules kaotasid elamud ja varandused...“

Kindralkuberner Browne'i õhutusel pandi toime Tartu elanikkonna hääks korjandus, millest 22 000 rubla sisse tuli. Ka paljud mõisnikud tulid appi, annetades õnnetuile toiduaineid ja rõivaid. Keegi mõisnik Tartumaalt olevat 600 puuda rukkeid ja 1000 rubla raha kinkinud. Kindralkuberner Browne'il läheb korda riigilt saada Tartule 10 000 rbl. ilma protsendita laenu 10 aastaks.

Selle tulikahjuga õnneks lõpebki massiliste tulikahjude periood Tartus. Puhkeb hiljemgi tuli küll siin-sääl, kuid nüüd juba hästi ettevalmistatud ja kohasemate abinõudega varustatud tuletõrje paneb tulele piiri.

Lõpuks olgu tähendatud, et Tartul puudus kuni 1670. aastani tuletõrje korraldus üldse. Raadi korraldatud tuletõrje tuli vaid viimse häda sunnil kokku ja koosnes kõigist linna meeskodanikest. Häire pääle tavaliselt jooksid kodanikud veeämbrite ja nahklähkritega õnnetusekohale. Suure tule puhul polnud nende abinõudega loomulikult midagi pääle hakata. Siis algas puuseppade ja müürseppade töö, kes katsusid lammutada tulele lähedalseisvaid elamuid ja neile müüre ette ehitada. Tartu tuletõrje organisatsioon kui niisugune loodi alles 1864. a., mil tuletõrje asjanduses tuli ka otsustav pöördepunkt: linn muretses 4 pritsi ja 5 nahast voolikut.

Praeguse hästikorraldatud tuletõrje juures oleks raske ette kujutada selliseid suuri tulikahjusid, nagu seda mineviku Tartu pidi läbi elama.

M. R.

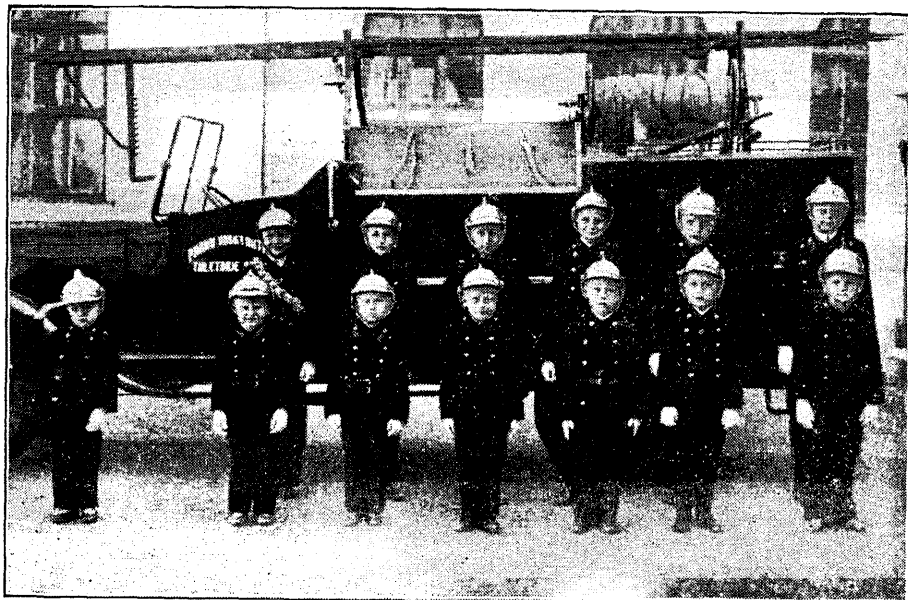
GUNNAR RAADI emaga (Tallinnast)

Riikliku Seerumi Instituudi maja pärast tulekahju, 29. aug. 1934, mille Tartu tule-tõrje eeskujulikult likvideeris

E. PULS, v. t. ü. päämees ja ühtlasi Pärnu suurim tuletõrjuja. Tema kõrval Pärnu väikseim — noor HOLM, kes käib isa ja vanaisa jälgedes — ka tuletõrjujana.

Pärnu v. t. ü. noorte jaoskond

All: Kunda v. t. ü. noorte jaoskond

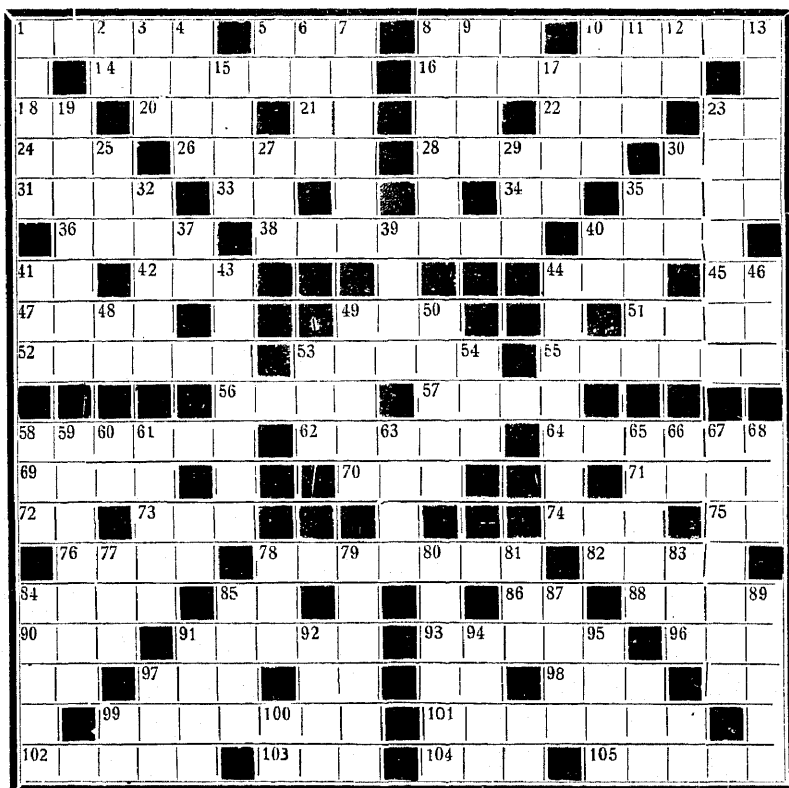
Eelmises nr.-is ilmunud rist-sõna-mõistatuse lahendus

Paremale: 1. Carmen. 5. Ovaska. 11. Ovaal. 13. Kuura. 14. Oaas. 15. Kes. 17. Kuur. 18. Korea. 20. Esindus. 22. Illuka. 24. Orleans. 26. Klii. 27. Sutt. 29. Pea. 31. Da. 34. Palma. 36. Mai. 38. Pettai. 40. Asfalt. 42. Ra. 43. Man. 45. Pr. 46. Uri. 48. Mahdi. 49. Tao. 50. Suit. 51. Lia. 52. Gern.

Alla: 1. Cooper. 2. Avaus. 3. Raadioleht. 4. El. 6. V. k. 7. Fuk. 8. Suurustama. 9. Aariad. 12. Aar. 15. Kose. 16. Sein. 18. Kuli. 19. Alas. 21. Trio. 23. Liud. 25. Ahel. 28. Sõprus. 29. Paimal. 30. Amanda. 32. Citron. 33. Pearu. 35. A-s. 37. Alpar. 39. Ta. 41. Fa. 44. Ahi. 47. ii. 49. Te.

RISTSÕNAD

Paremale: 1. Eesti jalgpallimeeskond. 5. Dokument. 8. Kala. 10. Jõgi Venemaal. 14. Veeloom. 16. Kasvataja. 18. Noot. 20. Lõnga algvorm. 21. Numbri lühend — rahvusvaheliselt. 22. Naisnimi. 24. Lütatakse maasse. 26. Riigikogu esimees. 28. Naisnimi. 30. Kantakse kaelas. 31. Naisnimi. 33. Tema. 34. Mina. 35. Eesti jooksja. 36. Hamsuni teos. 38. Eksootiline muusikariist. 40. Eesti kirjanik. 42. Saksa filminäitleja. 45. Inimestushüüd. 47. Kuulus itaalia jalgpallimees. 49. Jõgi Venemaal. 51. Kett. 52. Vorm sõnast „leidma“. 53. Lõppenud. 55. Sajandi suurim naistemõrvar. 56. Segiolek. 57. Maitseaine. 58. Eesti majandustegelane, †. 62. Prantsuse kirjanik, †. 64. Naisnimi. 69. Doonau lisajõgi. 70. Maailmakaar — rahvusvaheliselt. 71. Tšehhi paremaid elukutselisi maadlejaid. 72. Sidesõna. 73. Talent. 74. Laevnik piiblist. 75. Aktsiaseltsi lühend. 76. Vägi jook. 78. Roomaja. 82. Vastsem. 84. Vali. 85. Alumiiniumi keemiline märk. 86. Jõgi Lätis. 88. Eesti kindral. 90. Avar. 91. Ameerika filmidiiva. 93. Väsinud. 96. Too. 97. Supelinn Belgias. 98. Eesti maadleja. 99. Viimse eelne. 101. Vald Võrumaal. 102. Joonis. 103. Sõudevahend. 104. Näo osa. 105. Linn Jaapanis.

Alla: 1. Kalmani operett. 2. Käände lühend. 3. Vald Harjumaal. 4. Arusaamine. 5. Saksakeelne prep. 6. Haridusminister. 7. Vald Võrumaal. 8. „Draamastuudio“ näitleja. 9. Hüüab hädasolija. 10. Rikkus. 11. Jõestväikesem. 12. Noot. 13. Kaardistik. 15. Naisnimi. 17. Metall. 19. Vald Virumaal. 23. Mõnes perekonnas lapse „eest“. 25. Naisnimi. 27. „Vanemuise“ näitleja. 29. Juhtub muinasjutus. 32. Maailmajagu. 35. Kuulsa tantsukooli looja. 37. Rootsi suurjooksja. 39. Kala. 40. Jaatus. 41. Noot. 43. Lihaksed. 44. Päälinn Euroopas. 46. Kaduv omadus. 48. Noot. 49. „Vanemuise“ tantsitar. 50. Rohtväljad. 53. Kiidulaul. 54. Appihüüe merelt. 58. Saksakeelne küsimus. 59. Aknaesise kõrgendatud osa. 60. Sina. 61. Liikumisvahend. 63. Kihvt. 65. Iga lahkusuline türklase silmis. 66. Kaksikkonsonant. 67. Kosjasobitaja. 68. Saksakeelne artikkel. 77. Kanton Šveitsis. 79. Kuju Ed. Vilde „Pisuhännast“. 80. Zola teos. 81. Pagaritoode. 83. Määrsõna. 84. Läbipaistev aine. 85. Alluv isik. 87. Naisnimi. 89. End. „miss Eesti“. 91. Püha härg. 92. Materjal. 94. Kalts. 95. Käsklus eesolijale. 100. Asundus Virumaal.

Tõsine isamaalane
eelistab kodumaa tööstuse
saadusi

„VALLIRA“

liht-, kopeer-, värvi- ja
puusepapliitsid
on
parimad

Nõudke igalpool „VALLIRA“ pliitsid

Suvitades

tunnete hetki, kus oleks tarvis häd,
lõbusat ja tarka sõpra. Hää sõbra
leiate

„Eesti Mõistatuslehes“

„Eesti Mõistatuslehe“ üksiknumber
maksab 15 senti. Tellides 50 senti
kuus. „Uudislehe“ tellijaile 30 senti
kuus. Tellimisi võtavad vastu kõik
postiasutused ja talitus Rataskaevu 9
Tallinn

